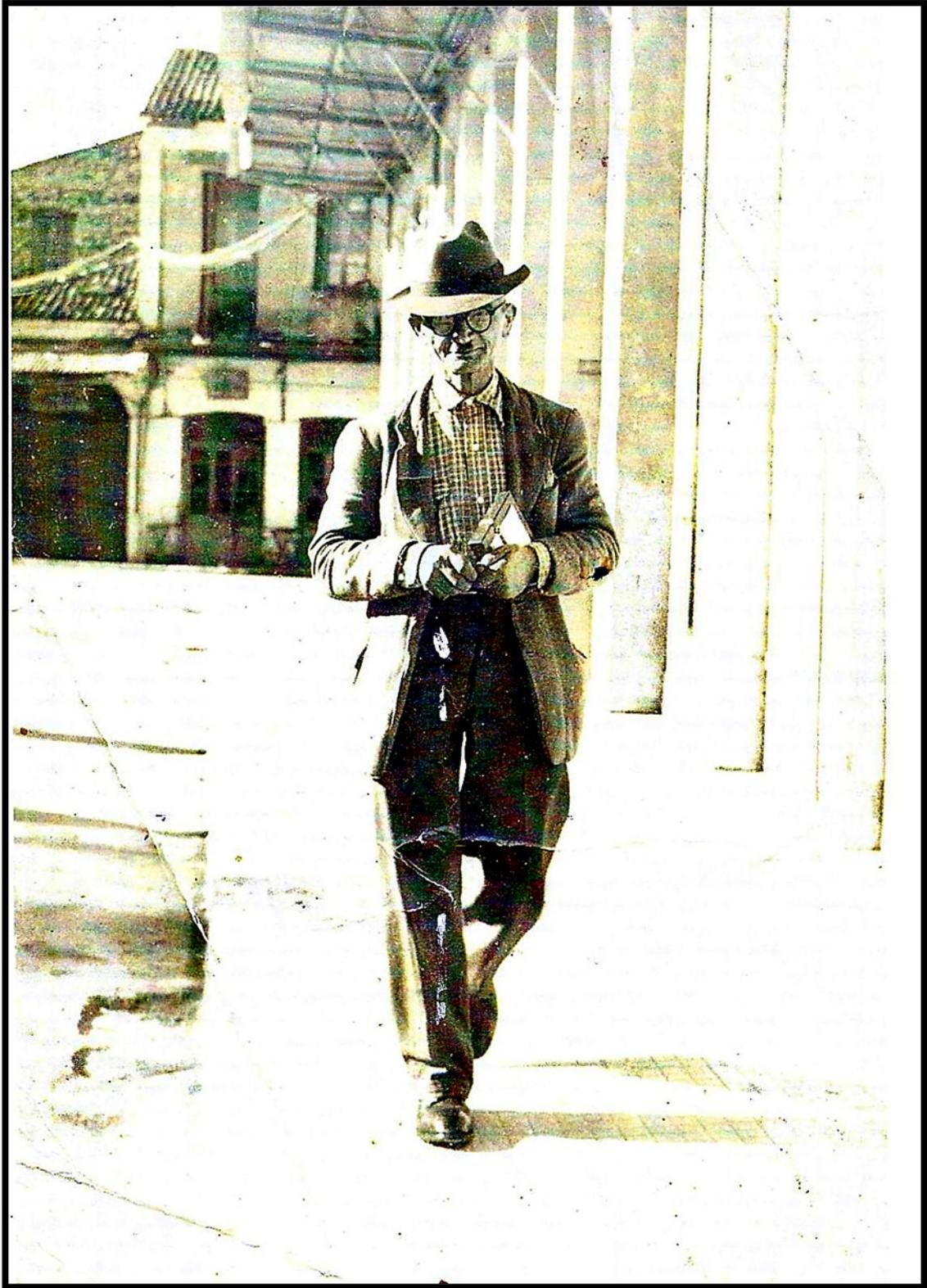

304.255
Βιβλίου,
τολογραφίας
Κυρ. Μαυροπούλου

Ο Κώστας Μαστοράκης στο Μονοπλιό της Άρτας, σε ώριμη ηλικία — από το οικογενειακό αρχείο.

«Στο παρόν αυτό βιβλίο θέλω γράψω ιδιοχείρως τον βιογραφικό μου βίον ον επέρασα στα 46 χρόνια άτινα άγω.

Μετά προσοχής πρέπει ο καθείς να ιδή ταις περιπέτειές μου...»

— Κ. Μαστοράκης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι βιογραφίες και οι ιστορικές αφηγήσεις συνήθως αφορούν ανθρώπους που ξεχώρισαν: πολιτικούς, στρατιωτικούς, διανοούμενους. Πολύ πιο σπάνια καταγράφεται η ζωή των απλών ανθρώπων — εκείνων που δεν άφησαν πίσω τους τίτλους ή αξιώματα, αλλά έζησαν ολόκληρη τη ζωή τους μέσα στην εργασία, τη μετακίνηση, τον πόλεμο και τη διαρκή προσπάθεια για επιβίωση.

Το αυτοβιογραφικό ημερολόγιο του Κώστα Μαστοράκη ανήκει σε αυτή τη δεύτερη κατηγορία. Δεν πρόκειται για ιστορική μελέτη ούτε για λογοτεχνικό έργο. Είναι η προσωπική καταγραφή μιας ζωής, γραμμένη σε ώριμη ηλικία, χωρίς πρόθεση δημοσίευσης και χωρίς την επιθυμία να «αφηγηθεί» την Ιστορία. Τα μεγάλα γεγονότα του ελληνικού 20ού αιώνα — η μετανάστευση, η μακρόχρονη στρατιωτική θητεία, η Μικρασιατική Εκστρατεία, ο Μεσοπόλεμος, η Κατοχή— λειτουργούν εδώ ως το πλαίσιο μέσα στο οποίο κινείται ένας άνθρωπος της ανάγκης.

Ο συγγραφέας δεν ερμηνεύει τα γεγονότα ούτε τα αξιολογεί ιστορικά. Τα καταγράφει όπως τα έζησε και όπως τα θυμήθηκε: με τις επαναλήψεις, τις ασυνέχειες, τις κρίσεις και τις υπερβολές που συνοδεύουν τη μνήμη. Στο επίκεντρο δεν βρίσκεται η Ιστορία ως αφήγηση, αλλά η καθημερινότητα: η εργασία, η ανασφάλεια, οι συνεχείς μετακινήσεις, η οικογένεια και η προσπάθεια διατήρησης της αξιοπρέπειας σε συνθήκες διαρκούς αβεβαιότητας.

Η παρούσα εργασία δεν επιχειρεί να διορθώσει, να εξωραϊσει ή να ερμηνεύσει τη ζωή του Κώστα Μαστοράκη, αλλά να παραδώσει το κείμενο στον αναγνώστη όσο το δυνατόν πιο κοντά στην αρχική του μορφή. Στόχος της είναι να καταστήσει το ημερολόγιο αναγνώσιμο και προσβάσιμο, διατηρώντας όσο το δυνατόν ανέπαφη τη φωνή του συγγραφέα. Το κείμενο παρουσιάζεται χρονολογικά, με σύντομες εισαγωγικές σημειώσεις μόνο όπου είναι αναγκαίο για τον προσανατολισμό του αναγνώστη.

Το ημερολόγιο που ακολουθεί δεν διαβάζεται ως αφήγηση κατορθωμάτων, ούτε ως απολογισμός μιας «επιτυχημένης» ή «αποτυχημένης» ζωής. Διαβάζεται ως μαρτυρία. Ως το ίχνος ενός ανθρώπου που δεν έγραψε Ιστορία, αλλά την έζησε — και αισθάνθηκε την ανάγκη να την καταγράψει, για να μη χαθεί.

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗ

Το παρόν κείμενο βασίζεται σε χειρόγραφο αυτοβιογραφικό ημερολόγιο του Κώστα Μαστοράκη, το οποίο γράφτηκε σε ώριμη ηλικία και δεν προοριζόταν για δημοσίευση. Αποτελεί προσωπική καταγραφή ζωής και, όπως προκύπτει από το περιεχόμενό του, λειτούργησε ως παρακαταθήκη προς τα παιδιά του και ως προσπάθεια να αποτυπωθούν όσα ο ίδιος θεωρούσε ουσιώδη από τη διαδρομή του.

Η μεταγραφή του χειρογράφου έγινε με σεβασμό στο ύφος, τη γλώσσα και τη λογική της αφήγησης του συγγραφέα. Δεν επιχειρήθηκε γλωσσικός εκσυγχρονισμός ούτε αναδιατύπωση του λόγου. Οι παρεμβάσεις περιορίστηκαν στη στοιχειώδη στίξη, στη διάκριση παραγράφων και σε ελάχιστες διορθώσεις προφανών γραφικών ή τυπογραφικών αστοχιών, αποκλειστικά για λόγους αναγνωσιμότητας.

Η παρουσίαση του ημερολογίου ακολουθεί χρονολογική διάταξη, με στόχο να διατηρηθεί η φυσική ροή της αφήγησης και να μην αλλοιωθεί ο τρόπος με τον οποίο ο ίδιος ο συγγραφέας αντιλαμβανόταν και ανασυνέθετε τη ζωή του. Οι σύντομοι πρόλογοι και οι διακριτικές παρατηρήσεις που παρεμβάλλονται σε ορισμένα σημεία έχουν καθαρά προσανατολιστικό χαρακτήρα και δεν αποσκοπούν σε ερμηνεία ή αξιολόγηση των γεγονότων.

Σε ορισμένες περιπτώσεις διατηρήθηκαν επαναλήψεις, ασυνέχειες ή αιφνίδιες μεταβάσεις, καθώς αποτελούν οργανικό μέρος της αφήγησης και αντανακλούν τον τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας θυμάται και καταγράφει την εμπειρία του. Η επιμέλεια δεν επιχείρησε να «διορθώσει» τη ζωή ούτε να την οργανώσει εκ των υστέρων με αφηγηματικούς όρους.

Η εργασία αυτή αντιμετωπίζει το ημερολόγιο ως πρωτογενή μαρτυρία και όχι ως ιστορική μελέτη. Ο ρόλος της επιμέλειας περιορίζεται στο να καταστήσει το κείμενο προσβάσιμο στον σημερινό αναγνώστη, αφήνοντας κατά το δυνατόν ανέπαφη τη φωνή ενός ανθρώπου που έζησε την Ιστορία από τα κάτω και την κατέγραψε με τα μέσα που διέθετε.

Το χειρόγραφο τετράδιο παραδόθηκε στον επιμελητή από τον γιο του συγγραφέα, Σταύρο Μαστοράκη.

Αναστασία Καρρά

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον Αντισυνταγματάρχη (ΠΒ) κ. Ιωάννη Μπόγρη, Διευθυντή της Υπηρεσίας Στρατιωτικών Αρχείων του Γενικού Επιτελείου Στρατού και ιστορικό, ο οποίος διάβασε την ενότητα που αφορά τη στρατιωτική θητεία του Κώστα Μαστοράκη, έλεγξε τα κύρια ονόματα και τα τοπωνύμια, και σχεδίασε τον χάρτη της διαδρομής του στη Μικρά Ασία, συμβάλλοντας ουσιαστικά στην ακρίβεια και την τεκμηρίωση της εργασίας.

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Ο Κώστας Μαστοράκης γεννήθηκε το 1896 στους Χουλιαράδες Τζουμέρκων, σε αγροτική οικογένεια. Από νεαρή ηλικία βρέθηκε αντιμέτωπος με την ανάγκη της εργασίας και της μετακίνησης, εγκαταλείποντας το χωριό του για να αναζητήσει βιοπορισμό σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας.

Υπηρέτησε επί σειρά ετών στον στρατό και έλαβε μέρος στα μεγάλα στρατιωτικά γεγονότα των αρχών του 20ού αιώνα, συμπεριλαμβανομένης της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Μετά την επιστροφή του στην πολιτική ζωή, εργάστηκε σε πλήθος διαφορετικών επαγγελμάτων, μετακινούμενος διαρκώς και προσαρμοζόμενος στις εκάστοτε συνθήκες, χωρίς να αποκτήσει ποτέ σταθερή επαγγελματική βάση.

Στη διάρκεια της ζωής του έζησε τον Μεσοπόλεμο, την Κατοχή και τα δύσκολα μεταπολεμικά χρόνια, βιώνοντας τη φτώχεια, την ανασφάλεια και την ανάγκη συνεχούς επιβίωσης. Υπήρξε οικογενειάρχης και πατέρας, με σταθερό μέλημα τη στήριξη και την αποκατάσταση των παιδιών του.

Το αυτοβιογραφικό ημερολόγιο γράφτηκε σε ώριμη ηλικία και δεν είχε σκοπό τη δημοσίευση. Αποτελεί προσωπική καταγραφή ζωής και μαρτυρία ενός ανθρώπου που έζησε τις μεγάλες ιστορικές μεταβολές του 20ού αιώνα όχι ως πρωταγωνιστής, αλλά ως καθημερινός άνθρωπος της εργασίας και της ανάγκης.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ ΖΩΗΣ

Κώστας Μαστοράκης (1896–1959)

1896

Γέννηση στους Χουλιαράδες Τζουμέρκων, σε αγροτική οικογένεια.

1909

Ολοκλήρωση σπουδών στο Ελληνικό Σχολείο (Σχολαρχείο). Αναχώρηση από το χωριό για ανεύρεση εργασίας.

1909–1916

Πρώτες εργασίες και μετακινήσεις σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας (μεταξύ αυτών η Λαμία). Μαθητεία και εμπειρία σε εμπορικές και βοηθητικές εργασίες.

1917

Κατάταξη στον στρατό.

1917–1919

Στρατιωτική υπηρεσία – εκπαίδευση, μετακινήσεις και νοσηλείες.

1919–1921

Υπηρεσία στη Θράκη και στην περιοχή της Αδριανούπολης. Μετακινήσεις μέσω Αθήνας.

1921–Αύγουστος 1922

Συμμετοχή στη Μικρασιατική Εκστρατεία.

Αύγουστος–Δεκέμβριος 1922

Υποχώρηση, μεταφορά μέσω Σμύρνης και Χίου. Αποστράτευση.

1923

Επιστροφή στην πολιτική ζωή. Αρραβώνας και γάμος.

1923–περ. 1930

Εγκατάσταση στη Δράμα. Εργασία σε εμπορικές, δημόσιες και ιδιωτικές δραστηριότητες.

περ. 1930–1939

Συνεχείς επαγγελματικές μετακινήσεις και αλλαγές εργασίας σε διάφορες πόλεις της Βόρειας Ελλάδας (μεταξύ άλλων Ξάνθη, Καβάλα, Πειραιάς).

τέλη 1930s

Εγκατάσταση στην Άρτα και προσπάθεια επαγγελματικής σταθεροποίησης.

1940–1941

Πόλεμος. Βομβαρδισμός της Άρτας και απώλεια περιουσιακών στοιχείων.

1941–1944

Κατοχή. Περίοδος έντονης φτώχειας και αγώνα για επιβίωση.

1945–1958

Μεταπολεμικά χρόνια. Συνέχιση της εργασίας, κυρίως ως γυρολόγος στα χωριά της Άρτας και της ευρύτερης περιοχής. Περίοδος σωματικής κόπωσης και οικονομικής πίεσης.

1958

Θάνατος της συζύγου του σε τροχαίο δυστύχημα με λεωφορείο στο Τσίμοβο, παραμονή των Χριστουγέννων.

1959

Θάνατος του Κώστα Μαστοράκη.

Σε ώριμη ηλικία (πριν το 1959)

Συγγραφή του αυτοβιογραφικού ημερολογίου.

1. Παιδικά χρόνια στους Χουλιαράδες

(1896–1909)

Ο Κώστας Μαστοράκης γεννήθηκε το 1896 στους Χουλιαράδες Τζουμέρκων, σε πολυμελή αγροτική οικογένεια. Τα παιδικά του χρόνια κύλησαν σε ένα φτωχό αγροτικό περιβάλλον, όπου η οικογένεια και το χωριό όριζαν σχεδόν αποκλειστικά την πορεία της ζωής. Η φοίτηση στο σχολείο αποτέλεσε μία από τις λίγες διεξόδους, χωρίς ωστόσο να αναιρεί την ανάγκη της πρόωρης εξόδου από τον τόπο καταγωγής.

«Εγεννήθην στο χωριόν Χουλιαράδες Ιωαννίνων στα 1896 εκ πατρός Αντωνίου και μητρός Μάνθας· όλη η οικογένειά μας αποτελείτο εκ του πατρός και μητρός και επτά εν όλω αδελφών, ήτοι Κωνσταντίνου, Σταύρου, Μαρίας, Ουρανίας, Γεωργίου και Βασιλικής (διδύμων) και Παναγιώτου.

Στα 1909 ετελείωσα τας σπουδάς μου, δηλαδή τελειόφοιτος του Ελληνικού Σχολείου (Σχολαρχείου). Διδάσκαλον είχαν τον διακεκριμένον Δημήτριον Παπαντωνίου, από τον οποίον εβγήκαν τόσο επιστήμονες. Αυτά όλα γίνονταν επί Τουρκοκρατίας και επειδή τα μέρη μας άγονα, ον ηναγκάσθησαν οι γονείς μου να με αποστείλωσιν προς ανεύρεσιν εργασίας...»

Η αναφορά στη σχολική του πορεία και στον δάσκαλό του δείχνει τη σημασία που απέδιδε ο ίδιος στη μόρφωση, σε μια εποχή όπου η εκπαίδευση πέρα από το Δημοτικό δεν ήταν δεδομένη για τα παιδιά αγροτικών οικογενειών. Η ολοκλήρωση του Ελληνικού Σχολείου δεν οδηγεί σε κοινωνική άνοδο, αλλά στην αναγκαστική έξοδο από το χωριό, εγκαινιάζοντας μια ζωή συνεχούς μετακίνησης και αναζήτησης εργασίας.

2. Έξοδος από το χωριό – Πρώτες δουλειές

(1909–1916)

Η αναχώρηση από το χωριό ακολουθεί άμεσα την ολοκλήρωση του Ελληνικού Σχολείου. Η φτώχεια της οικογένειας και οι περιορισμένες δυνατότητες του τόπου καθιστούν τη φυγή αναπόφευκτη. Από το σημείο αυτό και έπειτα, η ζωή του Κώστα Μαστοράκη οργανώνεται γύρω από την εργασία, τις συνεχείς μετακινήσεις και τη μαθητεία μέσα από την πράξη, χωρίς σταθερό τόπο ή μακροπρόθεσμο σχέδιο. Όπως για χιλιάδες νέους της εποχής, η έξοδος από τους Χουλιαράδες δεν αποτελεί επιλογή

αλλά αναγκαιότητα, σηματοδοτώντας την αρχή μιας ζωής συνεχούς μετακίνησης και εργασιακής ανασφάλειας.

«Όντας στη Λαμία ευρίσκοντο εν καλή καταστάσει οι αδελφοί Σ. Παναγιώτου, αδελφοί της μητρός μου, διατηρούντες εμπορικών κατάστημα, και μετέβην μέσω χάνι Μεσιό, Πρέβεζα, Πειραιά, Λαμία μαζί με τον Ιωάννην Τσώνη· καθ' όλην αυτήν την διαδρομήν εξόδευσα Δραχ. 11,80.

Προς παραλαβήν μου ήλθον εις Λιανοκλάδιον οι Γεώργιος Παναγιώτου και Κ. Κιρίτσης, ούτως αφίχθημεν εις Λαμίαν την εσπέραν, την δε επομένην μετέβην στο μαγαζί εγώ όλως διόλου χαμένος, μη γνωρίζων την εμπορικήν, σιγά σιγά μανθάνων, συνάμα δε διδασκόμενος.

Μετά εν έτος έγιναν μεγάλα γυμνάσια του Ελληνικού Στρατού εις περιφέρειαν Λαρίσσης με κατεύθυνσιν Θήβας υπό την διεύθυνσιν του Γάλλου στρατηγού Εντού, και εγώ με άλλον έναν υπάλληλον του καταστήματος επωλούσαμε διάφορα μικροπράγματα εις τους στρατιώτας· μετά πενθήμερον ανεχώρησεν η στρατιά Λαρίσσης, ημείς δε επανήλθομεν στα μαγαζιά.

Στη Λαμία δε έμειναν ως εμπορευόμενοι οι αδελφοί Κ. Μπενέκου, Βασίλειος, Σπυρίδων, Αλέξιος και Παναγιώτης· εγώ είχα τακτικές συναναστροφάς με αυτούς και ήρχισα παρεκλίνων του προγράμματος ον είχαν κατά νουν οι θείοι μου χαράξει.

Μετά τριετιάν, φεύγων εκ του καταστήματος — δεν ενθυμούμαι από τι — επήγα εις το κατάστημα Κόντου & Στουγιάννη, παραμένων εκεί επί εν έτος. Ανεχωρήσαμε διά την αγαπητήν μας πατρίδα εγώ, ο αδελφός μου Σταύρος και Αλέξιος Μπενέκος, και καθήσαμε στο χωριό μας περί τους τρεις μήνας.

Πάλιν αναχωρώ προς ανεύρεσιν εργασίας· μεταβαίνω εις τας Αθήνας εις Κων. Στρατηγόπουλον, προσλαμβανόμενος ως υπάλληλος, καθήμενος εν έτος· φεύγω, πηγαίνω εις Ντίνον Στρατηγίου, καθήμενος περί τους τέσσαρας μήνας, φεύγων και από εκεί.

Ήρχισα Αθήνας και Πειραιά μικροδουλειές — μην τα ρωτάς — παρέα τα καλλίτερα παιδιά της κοινωνίας· εγώ, Αθαν. Παπαθανασίου (γαμβρός μου επ' αδελφή), Δημήτριος Νασιδης και κάτι από Γαρδίκιον Λαρίσσης, όλοι μας ήμεθα τον έναν πολύ καλοί, δηλαδή όλοι μας διαβόλοι.

Είδαν και παραείδαν οι θείοι μου, πάλιν με επήραν και με έστειλαν εις Λαμίαν· όντως μετέβην εις το εν Μώλω υποκατάστημα υπό την διεύθυνσιν του Αριστ. Παναγιώτου, όντως μετέβην εις Μώλον τον μήνα

Ιανουάριον τω 1916, αναλαβών υπηρεσίαν εις το κατάστημα ως υπάλληλος....»

Το απόσπασμα αυτό αποτυπώνει με πυκνό και αδιάκοπο ρυθμό τα πρώτα χρόνια της εργασιακής του ζωής: διαδρομές, συγγενικά δίκτυα, μαθητεία στο εμπόριο, προσωρινές ρήξεις και επιστροφές. Η εμπειρία της εργασίας παρουσιάζεται όχι ως σταδιακή ανέλιξη, αλλά ως συνεχής δοκιμή αντοχών, προσαρμογής και επιβίωσης, η οποία θα καθορίσει ολόκληρη τη μετέπειτα πορεία του.

Τοπωνυμικός χάρτης Χουλιάρων Τζουμέρκων.

Αναπαραγωγή από διαδικτυακή αγγελία (Vendora) — άγνωστος εκδότης και χρονολογία.

3. Πριν τη στράτευση – αναδιοργάνωση και σκέψεις

Η ανάληψη εργασίας στο υποκατάστημα του Μώλου συμπίπτει με μια περίοδο προσωπικής ανασύνταξης. Έχοντας ήδη διανύσει αρκετά χρόνια συνεχούς μετακίνησης και εργασιακής αβεβαιότητας, ο Κώστας Μαστοράκης αρχίζει να προετοιμάζεται συνειδητά για τη στρατιωτική του θητεία. Παράλληλα, η παρουσία του πατέρα του και οι σκέψεις γύρω από την Ήπειρο, τη μετανάστευση και την αποτυχία πολλών συμπατριωτών του οδηγούν σε έναν πρώτο, εκτενή απολογισμό ζωής.

«Τότε άρχισα αναδιοργάνωσιν στον εαυτόν μου, κάμων ρούχα, παπούτσια, εσώρουχα και διάφορα άλλα είδη χρειζοντα ατομικής μου χρήσεως, καθ' όσον μετά εν έτος θα μετέβαινον διά την στρατιωτικήν μου θητείαν.

Και εκείνην την εποχήν ήλθε εκ πατρίδος ο πατήρ μου, αφ' ενός μεν ίνα με ίδη, αφ' ετέρου δε να λάβη και παρ' εμού μερικά χρήματα διά να κλείση νέαν οικίαν, καθ' όσον ελθών εκ Βουκουρεστίου δεν ηδυνήθη να κάμη κάτι διά τούτο, και όλοι οι Ηπειρώται δεν δύνανται να κατορθώσωσι να κάμωμε ήτοι οικίαν, κτήματα, μαγαζιά.

Αυτό συμβαίνει εις περισσότερους, καθ' ότι ταξιδευόμενοι υποπίπτουν εις καταχρήσεις, χαρτοπαίγνια, γυναικάς και τόσων άλλων ειδών καταχρήσεις, και απολήγουσιν εις την μη ευδοκιμίαν ενός εκάστου.

Κατά την ατομικήν μου γνώμην, θέλεις να εκδικηθής τον άλλον; πέστον: πήγαινε εις την Ηπειρον, οπότε θα είναι αιωνίως, υφ' όρου ζωής, αδέκαρος, αμόρφωτος και μη χορταίνων την αγαπητήν μας μπομπόταν.

Επειδή παρακάτω θα εκθέσω πολλά εκ της ζωής μου που επέρασα, κρίνω καλόν και συμβουλεύω τους υιούς μου, μίαν διά παντός, να φροντίσωσι να μη παραμείνωσιν εις το χωριό, διότι, ως ανωτέρω, θα μείνωσι στραβοί, θα στερηθώσι προόδου, μορφώσεως και εν γένει πολλών πραγμάτων αφορούντων την κοινωνίαν και τον εαυτόν των.

Πέρασε ένας χρόνος εργαζόμενος στο μαγαζή του θείου μου τον Αύγουστο του 1917 καλούμαι υπό τα όπλα ετοιμάζομαι χαρά μου μεγάλη που πηγαίνω στρατιώτης να εκπληρώσω και εγώ την στρατιωτικήν μου υποχρέωσιν, χωρίς να ξέρω ότι θα διέλθω πολλάς στερήσεις, κακουχίας....»

Το απόσπασμα αυτό σηματοδοτεί μια σαφή μετατόπιση στον λόγο του συγγραφέα: από την απλή αφήγηση γεγονότων περνά σε στοχασμό και συμβουλή. Η επικείμενη στράτευση λειτουργεί ως αφορμή για έναν ευρύτερο απολογισμό, ενώ η έντονη κριτική προς τη ζωή στο χωριό και τη μεταναστευτική εμπειρία των Ηπειρωτών προαναγγέλλει τον διδακτικό χαρακτήρα που θα αποκτήσει η αφήγηση σε επόμενα σημεία του ημερολογίου.

Μώλος Φθιώτιδας, 1937.

Παραθαλάσσια κωμόπολη του Βόρειου Ευβοϊκού κόλπου, σε απόσταση περίπου 30 χλμ. από τη Λαμία, που λειτουργούσε ως θαλάσσια έξοδος της περιοχής.

Πηγή: Wikipedia (λήμμα «Μώλος Φθιώτιδας»).

4. Στρατιώτης – κατάταξη και πρώτη εκπαίδευση

(1917–1919)

Η αναχώρηση από τον Μώλο και η οριστική παρουσίαση στο Σύνταγμα σηματοδοτούν την είσοδο του Κώστα Μαστοράκη στη στρατιωτική ζωή. Η κατάταξη συνοδεύεται από αλλεπάλληλες μετακινήσεις, οικονομική επιβάρυνση και σύντομες επιστροφές στο οικογενειακό περιβάλλον, πριν αρχίσει η οργανωμένη εκπαίδευση. Από το σημείο αυτό και έπειτα, η προσωπική διαδρομή εντάσσεται πλήρως στον ρυθμό και τις απαιτήσεις του στρατού.

«Αναχωρών εκ Μώλου διά Λαμίας και εκείθεν διά Αρταν, ένθα το Σύνταγμα μου νέα δημοσίευση ότι αναβάλλεται η προσέλευσή μας. Επί τρίμηνον κάθημε στο κατάστημα πάλιν των θείων μου, οπότε έφυγα διά του προς ον όρον την 5ην Νοεμβρίου 1917, παρουσιασθείς εις το Φρουραρχείον Λαμίας, λαβών καταστάσεις διά Πειραιά, Πειραιϊκή-Πάτραι, Κρνονέρι, Αγρίνιον, Αμφιλοχία, Αρτα, Φιλιππιάς, Ιωάννινα, όλας αυτάς τας διαδρομάς ταξιδεύων με καταστάσεις, συνάμα ξοδεύων και χρήματα διά συντήρησίν μου.

Αναχωρών εκ Λαμίας είχαν στο πορτοφόλιόν μου Δρ. 1500· παρουσιάζομαι στα Ιωάννινα, μεταβαίνω στο χωριό μου να ιδώ τους γονείς μου και αδέρφια μου, κάθομαι δύο μέρας· τι να ιδώ, χάλια, καθ' ότι αποκλεισμός, κουλούρα με βελάνια, άλλα τρόφιμα μηδέν. Και αυτάί όλαι αι ελλείψεις αποδεικνύουν την τελείαν τεμπελιάν του Ηπειρώτου. Αναγκάζομαι, αφού είδον την κακομοιριάν αυτήν και ανέχειαν, δίδων στον πατέρα μου 500 δραχμάς· τα είδη όλα φτηνά, μερίς κρέατος 3 δραχ., ψωμί 4 δραχ., καλαμπόκι 3-4 την οκά, γενικώς φτήνια μεγάλη.

Μεταβαίνω στα Ιωάννινα, ένθα η έδρα του 40ού Συντάγματος Ευζώνων· παρουσιάζομαι και με κατέταξαν στον 5ον λόχον. Από αυτήν την στιγμήν αρχίζει η στρατιωτική μου ζωή.

Καθ' όλον το διάστημα, ήτοι από 1909 έως 1917, της πολιτικής μου ζωής, χωρίς να επιβαρύνω το σπίτι μου, φαινόμενος χρήσιμος εις την οικίαν μου, πέρασα ζωήν πολύ καλήν. Παρ' ότι ήμουν εγγράμματος, στη Λαμία επί τριετιάν μετέβαινα στη νυκτερινή σχολή, μανθάνων δακτυλογραφίαν και γενικώς διά το εμπόριον χρήσιμα διά τον εαυτόν μου, τα οποία μου χρησίμευσαν όλα αργότερον.

Αφού παρουσιάσθην στον 5ον λόχον, με ένδυσαν και ήρχισε η ατομική εκπαίδευσις επί τρίμηνον. Μετά προσελήφθην ως βοηθός Επιλοχίου (Γλέκου). Καθήμεθα στα Ιωάννινα μέχρι τον Μάρτιον. Την 25ην Μαρτίου εκάμαμε μεγάλη γυμνάσια εις την περιοχήν Κοσμηρά· εκεί αρρωστήσας εισάγομαι εις το Στρατιωτικόν Νοσοκομείον Ιωαννίνων, νοσηλευόμενος επί μήνα, συνάμα λαβών και αναρρωτικήν άδειαν μηνιαίαν διά Χουλιαράδες.....»

5. Μετακινήσεις και υπηρεσία στη Μακεδονία

(1919)

Μετά την αναρρωτική άδεια, ο Κώστας Μαστοράκης επανεντάσσεται στη μονάδα του και ακολουθεί μια περίοδος συνεχών μετακινήσεων και ανασύνταξης. Η υπηρεσία πλέον δεν περιορίζεται στην εκπαίδευση, αλλά συνδέεται με ευρύτερους στρατιωτικούς σχεδιασμούς, καθώς η μονάδα του μετακινείται από την Ήπειρο προς τη Μακεδονία, εντασσόμενη σε μεγαλύτερους σχηματισμούς.

«...ολόκληρος η Μεραρχία αναχωρεί, 26 Σύνταγμα θέσιν Αυγό, 25 Σύνταγμα Πηγαί Λούρου και 3/40 Ευζώνων Παντάνασα λοιποί σχηματισμοί Μεραρχίας από Παντάνασαν μέχρι Ιωαννίνων εν καταυλισμώ όλην αυτήν την περίοδον ευρισκόμενος με άδειαν κατά την 10 Αυγούστου αναχωρών προς συνάντησιν του Συν/τός μου ευρίσκων

αυτό εις Νικόπολιν με τοποθετήσαν στο Μ. Επιτελείον του Συν/τος εκεί ανασυνταχθήκαμε ετοιμαζόμεθα για αναχώρησιν με ακραίον Σταθμόν την Φλώριναν Μακεδονίας, επιβιβαζόμεθα στα πλοία υπό συνοδείαν Αντιτορπλικών αναχωρούμε Πρέβεζα, Πάτραι, Χαλκίς, Βόλος αποβιβαζόμεθα εις Βόλον εκείθεν εις Λάρισσαν μετά 15μερον ανάπαυσιν σιδηροδρομικώς διά Βαρδεκόπ ...εκείθεν Βοδινά, Βλάντοβον, Οστροβον, Γκορνίτσοβον, Μογάνι....., Φλώριναν Κλέσηναν... εις Κλέσηναν παραμείναμε επί 6μηνον εν αναπαύσει συνάμα και εκπαιδευόμενοι οπότε κατά Μάρτιον αναχωρούμε πάλιν με το ίδιον δρομολόγιον Κλέστινα, Μπάνιστα, Γκορνίτσοβον Οστροβον, Βλάντοβον Βοδινά (εις Κλέσιναν μου ανήγγειλαν τον θάνατον του πατρός μου επισυμβαίνοντος στο χωρίον μου εκ γρίπτης)....»

Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από αναμονή, εκπαίδευση και διαρκή ετοιμότητα. Παρότι απουσιάζει η άμεση εμπλοκή σε πολεμικές επιχειρήσεις, η συνεχής μετακίνηση και η μακρά παραμονή σε καταυλισμούς προετοιμάζουν το έδαφος για τις επόμενες φάσεις της στρατιωτικής του διαδρομής, οι οποίες θα μεταφερθούν πλέον εκτός ελληνικού χώρου.

6. Θράκη – Ξάνθη – Αδριανούπολη

(1919–1921)

Μετά την παραμονή στη Μακεδονία, η μονάδα του Κώστα Μαστοράκη μετακινείται προς τη Θράκη. Ακολουθεί μια περίοδος συνεχών πορειών, ασθενειών και επιχειρησιακής ετοιμότητας, που κορυφώνεται με την είσοδο στην Αδριανούπολη και την εγκατάσταση σε περιοχές αυξημένης στρατιωτικής σημασίας.

«...εις Βοδινά παραμείναι ένα μήνα κάμνοντες Πάσχα αναχωρούμε διά περιφέρειαν Κιλκίς, φθάνοντες εκεί εγκαθίστατε το Σύνταγμα εις Πορόια με προκάλυψιν στο Μπέλες μείναμε επί 4μηνον ζωή καλή φαγητόν καλόν, ανάπαυσιν, γλέντια διασκεδάσεις.

Αντικατασθενόμεθα και αναχωρούμε διά Δράμαν, Πορόια, Κιλιντίρ, Δεμισιάρ, Πόρνα, Αλιστράτη , Βυσοτσάνη μετά 15μερον ανάπαυσιν φεύγομαι διά Μπόνικα εκεί μετέβην εις Δράμαν και είπον ότι μετά το Στρατιωτικόν θα έλθω εδώ και (όντως ήλθον παραμείνας επί 9ετίαν σταδιοδρομίσας πολύ καλά).

Βυσοτσάνη, Δράμα, Αδριανή, Νουστρατλή, Μπούκια μετά 3μηνον εκπαιδευσιν αναχωρούμε διά την κατάληψιν του τριγώνου Ξάνθης

πορεία «2 8βρίου 1919» Μπούκια, Γενίκια, Κουρταλάν, Νοσοκομεία Ξάνθης, Ξάνθην.

Εκεί πάλι αρρωστένων εισάγομαι εις το Νοσοκομείον λαμβάνων 20 άδειαν διά Λαμίας, Ιωάννινα. Μεταβαίνων εις Ιωάννινα προς συνάντησιν της μητρός μου υπό χιονοθύελλαν φεύγω διά Μπαντηβάρι διανυκτερεύων εκεί.

Το πρωί αναχωρώ διά το χωριό υπό φορτίον τουλάχιστον 20 οκάδων φθάνω στην οικίαν μου χαιρετούμε μετά της μητρός μου δραματικάί σκηναί επί τη απωλεία του πατρός μου κάθομε ευρίσκω όλους τους αδελφούς μου εν τη ζωή πλην του Σταύρου ο οποίος είναι και στρατιώτης υπηρετών στο ίδιο Σύνταγμα και λόχον όπου είμαι και εγώ.

Στο χωριό χάλια, κακομιργιές, φτώχεια, ανέχειες, φροντίζων η μητέρα μας να διατηρήσει την 5μελήν οικογένειάν μας με μόνον τον αργαλιόν και το επίδομα που ελάμβανε παρ' εμού

Αναχωρών διά Ξάνθην παρουσιάσθην πάλιν στο Σύνταγμα μου...».

7. Εκλογές – Θεσσαλονίκη – Αθήνα

(1920–1921)

Μετά την επιστροφή στο Σύνταγμα του στη Θράκη, η στρατιωτική υπηρεσία του Κώστα Μαστοράκη συνδέεται άμεσα με τις πολιτικές εξελίξεις της περιόδου. Η μονάδα του μετακινείται από την εμπόλεμη ζώνη σε αστικά κέντρα, με αποστολή τη διατήρηση της τάξης κατά τη διάρκεια των εκλογών και των μετέπειτα πολιτικών γεγονότων, εντάσσοντας τη στρατιωτική εμπειρία σε ένα ευρύτερο εθνικό πλαίσιο.

«...Αναχωρούμε για Καραγάτς σιδηροδρομικώς. Εκεί παραμείναμε επί τρίμηνον, οπότε την 8ην Ιουλίου 1921 καταλάβαμε την Αδριανούπολιν.

Εις Καραγάτς ηγάπησα την Δα Ουρανίαν Μιχαήλ, μοδίστραν, η οποία καθ' όλον μου τον στρατιωτικόν βίον μοι έστελλε επιστολάς και χρήματα. Αν ζούσε θα την έκαμνον σύζυγόν μου, δυστυχώς απεβίωσεν εν Αδριανουπόλει, ως μοι εγνώρισαν αι αδελφαί της.

Εισήλθομεν νικηταί και θριαμβευταί εις Αδριανούπολιν την 8ην Ιουλίου 1920. Μετά μηνιαίαν παραμονήν μας εκεί, αναχωρούμε διά Ραιδεστόν, Χαριούπολιν, Μπαμπά Εσκή, Χαριούπολιν, Μουρατλή, Ραιδεστόν, Μουδανιάς Μικράς Ασίας.

Επιστροφή πάλιν εις Ραιδεστόν και εκείθεν εις Θεσσαλονίκην προς ασφάλειαν και τάξιν διά τας ενεργουμένας εκλογάς. Τρίμηνον

παραμονήν εκεί, όντως κατά τας εκλογάς ετηρήθη παρά του Συντάγματος τάξις, ησυχία και ασφάλεια, δι' ο και εκινήσαμε την προσοχήν των ξένων Προξενείων και παροικιών.

Το κόμμα των Φιλελευθέρων έχασε την εκλογήν, κερδίζον το Λαϊκόν Κόμμα με τεραστίαν πλειονοψηφίαν. Οπότε, γενόμενον δημοψήφισμα διά την επάνοδον του εξορίστου Βασιλέως Κωνσταντίνου εκ Φλωρεντίας, διαταγή της Μεραρχίας το 3/40 Ευζώνων να μετασταθμεύσει εις Αθήνας προς ασφάλειαν και υποδοχήν του Βασιλέως.

Τετράμηνος παραμονή εν Αθήναις.

Αυταί όλαι αι μετακινήσεις και τοποθετήσεις εγίνοντο τη εισηγήσει και προτάσει του Στρατηγού Δαγκλή, εις τον οποίον η Μεραρχία μας ωφείλει πολλά. Μη αυτός, θα ήμεθα εις το Ευρωπαϊκόν Θέατρον του Πολέμου από του 1917, ως αι άλλαι Ελληνικαί Μεραρχίαι, αι επιστρέψασαι εις τας έδρας των ημικατεστραμμέναι. Δι' αυτό πρέπει καθείς υπηρετών τότε εις την ΙΧ Μεραρχίαν να ανάβη κερι του Στρατηγού μας Δαγκλή επί τη διασώσει ημών....».

Η ενότητα αυτή αποτυπώνει τη μετατόπιση της στρατιωτικής εμπειρίας από το πεδίο των επιχειρήσεων στο πολιτικό προσκήνιο. Η παρουσία του στρατού ως εγγυητή της τάξης, αλλά και η άμεση σύνδεσή του με τις πολιτικές εξελίξεις, προετοιμάζουν το έδαφος για την επόμενη, δραματική φάση της εκστρατείας στη Μικρά Ασία.

8. Μικρασιατική Εκστρατεία

(1921–Αύγουστος 1922)

Μετά την παραμονή στην Αθήνα, το Σύνταγμα μεταφέρεται στη Μικρά Ασία. Από το σημείο αυτό και έπειτα, η αφήγηση αποκτά έντονα επιχειρησιακό χαρακτήρα: συνεχείς πορείες, μάχες, υποχωρήσεις και μεγάλες στερήσεις. Η προσωπική εμπειρία εντάσσεται πλέον στο ευρύτερο δράμα της Μικρασιατικής Εκστρατείας.

«...Μετά την εις Αθήνας παραμονήν μας αναχωρούμε διά Μουδανιά Μ. Ασίας. Από τότε άρχισαν τα μεγάλα βάσανά μας και αι στρατιωτικάί μας περιπέτειαι. Αποβιβαζόμεθα εις Μουδανιά με Διοικητήν τον Συνταγματάρχην Β. Καλιακμάνην.

Μουδανιά, Μιχαλίτσι, Προύσα, Προύσαν, Ινεγκιόλ. Εκεί εβαπτίσθημεν εις το Μικρασιατικόν πυρ, υποχωρούντες και μάχοντες, υποστηρίζοντες τας Μεραρχίας υποχωρούσας με πολύ ολίγην δύναμιν.

Είδον ιδίοις όμμασι το 12ον Σύνταγμα Πεζικού, συνταχθέν, δεκαπέντε άνδρας είχεν παρόντας.

Επιστρέφοντες εις Προύσαν, αναλαβόντες προκάλυψιν δύο ωρών έξωθεν Προύσης, χωρίον Τσόγκρα, με δίμηνον παραμονήν. Εκεί διαταγή της Μεραρχίας να μετασταθμεύσωμεν εις Σμύρνην. Εκκίνησις κατά μήνα Μάιον: Τσόγκρα – Προύσα – Ντεμιρτάς – Κίος, ατμοπλοϊκώς εις Σμύρνην.

Φθάσαμεν εις Σμύρνην. Ανασυνταχθέντες, μετά δεκαήμερον ανάπαυσιν, αναχωρούμε διά Μπουλαντάν. Σμύρνη – Σώκια – Αϊδίνιον – Δενιζλή – Μπουλαντάν. Τετράμηνος παραμονή.

Αναχώρησις διά επιχειρήσεις Σαγγαρίου. Γκιουνεϊκιόι – Ινεϊ – Ουσάκ – Ουτουράκ – Τουλού Μπουνάρ – Μπαλ Μαχμούτ – Αφιόν Καραχισάρ – Ινεγκιόλ – Αβρέτ Χισάρ – Σαγγάριος – Ουζούνμπη, ένθα έδρα της Ελληνικής Στρατιάς.

Καλέ Γκρότο. Λαβόντες μάχην εκεί, το ήμισυ Σύνταγμα παρέμεινε εκ των απωλειών. Αντικατεστάθημεν και αναχωρήσαμεν διά ενίσχυσιν του Γ' Σώματος Στρατού εις Εσκή Πολατλί. Μετά τριήμερον νυκτερινήν πορείαν, φθάσαμεν εις το προς ον όρον.

Εκεί μας ανέμενον ημέραι και νύκτες πικραί. Λαβόντες διάταξιν επιχειρήσεων, προχωρούντες εις Πολατλί, καθηλώθημεν εις τας πρόποδας του όρους. Μετά μίαν περίπου εβδομάδα, διαταγή της Στρατιάς Μικράς Ασίας να συμπτυχθώμεν εις γραμμήν Αφιόν Καραχισάρ – Εσκή Σεχήρ (Δορύλλαιον) – Καρακιοϊ – Νικομήδεια.

Μετά δεκαήμερον υποχώρησιν, τάλαιπωρίαι μεγάλαι, στερήσεις. Φθάσαμεν εις Μουλιάμπασι – Εϋρέτ – Μπαλ Μαχμούτ – Κιλιτζά – Σεϊγκούτ. Εκεί συνήλθομεν ολίγον, οπότε ελάβομεν είκοσι ημέρας κανονικάς αδείας.

Λαβών και εγώ άδειαν, αναχωρών διά Σμύρνην. Εκεί με προφυλάκισεν το Φρουραρχείον, καθ' όσον ο υπασπιστής του Συντάγματος, υπολοχαγός Βασίλειος Ρήγας, έχασε το πορτοφόλιόν του μετά δεκαπέντε χιλιάδων δραχμών. Την επομένην ευρέθη και με άφησαν ελεύθερον, ταξιδεύων με το Αντιτορπιλικόν «Νίκη», τη εισηγήσει του κ. Φρουράρχου Σμύρνης Τζαβέλα.

Καθ' οδόν ανεχώρει διά Αθήνας ο Στρατηγός Α. Παπούλας. Φθάσας εις Πειραιά, αναχωρώ διά την πατρίδα μου. Μετά παραμονήν είκοσι ημερών, επανέρχομαι πάλιν εις Μικράν Ασίαν.

Παρουσιαζόμενος εις το Μ. Επιτελείον, ο κ. Ρήγας εθεώρησε κάπως υποτιμητικόν να επανέλθω εις την υπηρεσίαν με το επισυμβάν επεισόδιον και τοποθετούμαι εις τα Μ. Σώματος. Επικεφαλής

ογδοήκοντα καμήλων, μεταβαίνουν ανά διήμερον εις την Μεραρχίαν προς παραλαβήν τροφίμων διά το Σύνταγμα. Εκεί η ζωή ήτο καλλιτέρα.

Καθήσαμεν εις Ντογέρ περί τους έξ μήνας, εν προκάλυψει και αναπαύσει....».

Η ενότητα αυτή αποτυπώνει την κορύφωση της στρατιωτικής εμπειρίας του συγγραφέα στη Μικρά Ασία, πριν από την τελική κατάρρευση του μετώπου. Οι συνεχείς επιχειρήσεις, οι απώλειες και οι στερήσεις προετοιμάζουν το έδαφος για τα γεγονότα του καλοκαιριού του 1922.

Διαδρομή του Κώστα Μαστοράκη στη Μικρά Ασία (1921–1922).

Σχεδίαση: Ι. Μπόγρης (Υ.Σ.Α.), προσαρμογή για την παρούσα εργασία βάσει των αναφορών του ημερολογίου.

9. Κατάρρευση του μετώπου – Υποχώρηση – Διάλυση

(Αύγουστος 1922)

Το καλοκαίρι του 1922 σηματοδοτεί την οριστική κατάρρευση της ελληνικής παρουσίας στη Μικρά Ασία. Η αφήγηση του Κώστα Μαστοράκη αποκτά χαρακτηριστικά συνεχούς φυγής: πορείες χωρίς ανάπαυση, έλλειψη τροφίμων, αποσύνθεση των μονάδων και αγωνία για την επιβίωση. Η στρατιωτική εμπειρία μετατρέπεται πλέον σε αγώνα σωτηρίας.

«...Την 13ην Αυγούστου 1922, κατόπιν συντόμου επιθέσεως των Τούρκων, ανατρέποντες ημάς, αρχίσαμε υποχωρούντες τόσοι ημείς όσοι και η ολόκληρος η Στρατιά Μικράς Ασίας.

Δρομολόγιον: Ντογέρ – Εϋρέτ – Αλή Βεράν – Τουλού Μπουνάρ, κάμπτοντες την μεγάλην χαράδραν – Γκεντίτζ έξωθεν Ουσάκ – Κούλα – Φιλαδέλφεια – Κασαμπάς – Μαγνησία – Νίμφαιον – Σμύρνη – Βούρλα – Αλάτσατα – Τσεσμές – Χίος, τέρμα.

Καθ' όλον αυτό το δρομολόγιον, τάλαιπωρία, στερήσεις, χωρίς τσιγάρο, φαγητόν, ψωμί και τόσα άλλα. Μόλις φθάσαμεν εις Σμύρνην, εκεί εξήτησα παρά μιας οικίας μίαν εφημερίδα, εις την οποίαν είδαμεν ότι αγνοείται η τύχη του Α' και Β' Σώματος Στρατού, αιχμαλωσία του Στρατηγού Τρικούπη, Διγενή, Δημαρά, Κλαδά, δεκάδων Συνταγματαρχών και διακοσίων περίπου άλλων αξιωματικών και οπλιτών, περί τας πενήκοντα χιλιάδας.

Φθάσαμεν εις Τσεσμέν, διεκπερεωθήκαμεν εις Χίον τη υποστηρίξει του στόλου μας. Εκεί συνήλθομεν ολίγον, κάμνοντες τηλεγράφημα εις την πατρίδα ότι ευρισκόμεθα εν ζωή, πλην Γεωργίου Τάσιου και Θεοδώρου· αυτοί ηθέλησαν να λοξοδρομήσουν και εχάθησαν.

Καθήμενοι εις Βασιλό... Χίου επί δεκαήμερον, οπότε όλοι οι αποστρατευόμενοι μέχρι το 1918, αλλά και όσοι ήσαν το 1919 και 1920, έλεγον ότι ήσαν παλαιότερων κλάσεων, ελάμβανον απολυτήρια, καθ' όσον αρχεία δεν υπήρχον. Συντάγματα και διάφοροι μονάδες είχαν γίνει ένα μίγμα· έχανε η μάνα το παιδί και το παιδί την μάνα...».

Η ενότητα αυτή αποτυπώνει τη διάλυση όχι μόνο της στρατιωτικής δομής, αλλά και της ίδιας της έννοιας του οργανωμένου στρατού. Η υποχώρηση μετατρέπεται σε άτακτη φυγή και η επιβίωση καθίσταται η μόνη προτεραιότητα, προαναγγέλλοντας το τυπικό τέλος της στρατιωτικής θητείας.

10. Απολύσεις – Επιστροφή – Τέλος στρατιωτικής ζωής

(1922)

Μετά την κατάρρευση του μετώπου και τη μεταφορά στη Χίο, ακολουθεί μια περίοδος διοικητικής αποσύνθεσης, προσωρινών απολύσεων και τελευταίων κλήσεων υπό τα όπλα. Η στρατιωτική πορεία του Κώστα Μαστοράκη κλείνει μέσα σε συνθήκες γενικής αβεβαιότητας, αλλά και οριστικής αποδέσμευσης από τη μακρά επταετή θητεία.

«...Από την Χίον έλαβον το απολυτήριόν μου, κατόπιν επταετούς στρατιωτικής μου υπηρεσίας, με τον βαθμόν του λοχίου. Αναχωρών διά Πειραιά και εκείθεν διά Λαμίαν, ένθα οι θείοι μου.

Δεν πρόφθασα να συνέλθω από όλας αυτάς τας στρατιωτικές ταλαιπωρίας, καλούν την κλάσιν μας εκ νέου υπό τα όπλα την 30ήν Σεπτεμβρίου, εις Ιωάννινα. Αναχωρών διά Λαμίαν – Πειραιά – Ιωάννινα, παρουσιαζόμενος, υπηρετώ ακόμη τρίμηνον.

Απολύομαι τον Δεκέμβριον 1922, κατευθυνόμενος εις το χωρίον μου.

Κατά τον στρατιωτικόν μου βίον εις Μακεδονίαν – γενικώς – Θράκην, Μικράν Ασίαν, Αθήνας – Ηπειρον, η ζωή μας καλή, με αξιωματικούς καλούς, υπαξιωματικούς καλούς, στρατιώτας το ίδιον. Δεν είχε ο ένας, είχε ο άλλος· όλοι σχεδόν πατριώται. Σχεδόν δεν εστερήθημεν από τίποτα· αδείας λαμβάναμε, αναπαύσεις είχαμε. Σχεδόν και περιηγηταί να είμεθα, δεν θα εβλέπαμε τόσα μέρη, όσα είδαμε και απολαύσαμε.

Εδώ τελειώνει η στρατιωτική μου ζωή.»

Η αποδέσμευση από τον στρατό κλείνει έναν κύκλο επτά ετών συνεχούς μετακίνησης, στερήσεων και εμπειριών που διαμόρφωσαν καθοριστικά την προσωπική και επαγγελματική του πορεία. Από το σημείο αυτό και έπειτα, η αφήγηση μεταφέρεται στη μεταπολεμική ζωή, με νέες προκλήσεις και προσανατολισμούς.

11. Επιστροφή στην πολιτική ζωή – επαγγελματική αποκατάσταση

(1923)

Μετά την οριστική απόλυσή του από τον στρατό, ο Κώστας Μαστοράκης επιστρέφει στο χωριό ως ελεύθερος πολίτης. Ακολουθεί μια περίοδος έντονης κινητικότητας, επαγγελματικών δοκιμών και προσωπικών αποφάσεων, κατά την οποία επιχειρεί να ανασυγκροτήσει τη ζωή του, να σταθεροποιηθεί οικονομικά και να προετοιμάσει την οικογενειακή του αποκατάσταση.

«...Φθάνων εις το χωρίον μου Χουλιαράδες, ελεύθερος πολίτης πλέον, σκεπτόμενος ποίαν κατεύθυνσιν θα λάβω και τι θα κάμω, ήχθην εις την απόφασιν να μεταβώ Λαμίαν, τότε υπανδρεύον την αδελφήν μου Μαρίαν. Συνάμα και εγώ, σαν χαμένος που ήμουν, ηρραβωνιάζομαι την ήδη σύζυγόν μου Όλγαν Γ. Ράπτη (1 Ιανουαρίου 1923, άνωθεν οικίας Παπασιόντη, ηλλάγησαν τα δακτυλίδια· η μητέρα μου, εγώ, Ζέκιος και Θεοχάρης Ράπτης, με ζωή και στραβά υστερνά), καθ' όσον βεβαίως με πήραν τα χρόνια σβάρα, έλλειψις από κορίτσια, δεν ευρίσκετο ένα

εκείνη την στιγμήν να με σκοτώση με μια χελώνα. Τέτοια πράγματα ήθελα εγώ· ακόμη δεν απολύθηκα, ρούχα δεν είχα, σχεδόν τίποτα. Τέλος, η δουλειά έγινε· φεύγω και πίσω δεν κοιτάω.

Πηγαίνω εις τα Ιωάννινα, φεύγω διά Λαμίαν· εκεί συνάντησα τους θείους μου, αυτοί ανένδοτοι διά να με πάρουν εις το μαγαζί, ούτε εις την Λαμίαν ούτε εις τον Μώλον, όπου εις τα νεανικά μου χρόνια προσέφερα τόσας υπηρεσίας ανεκτιμήτους, χάνοντας όλην την νεανικήν μου ηλικίαν εις το στρατιωτικόν και εις τα δύο καταστήματα. Και βεβαίως και εγώ, απολυόμενος, περίμενα να ίδω υποστηρίξεις, αλλά δυστυχώς τίποτα. Το μόνον, μόλις επήγα εκεί, μου έκαμαν ρούχα, παλτό, παπούτσια, εσώρουχα και ό,τι άλλο μοι εχρειάζετο, παραμένων εκεί περί τας τριάκοντα ημέρας, λαβών τηλεγράφημα του Παναγ. Ψυνοπούλου να αναχωρήσω διά Δράμαν αμέσως.

Ετοιμάζομαι την επομένην, επιβαίνων του σιδηροδρόμου, φεύγω διά Θεσσαλονίκην. Εκεί ευρίσκω τον θείον μου Γεώργιον Παναγιώτου, τα λέμε λιγάκι από την καλήν, διότι ήτο ο μόνος που επόνεσε διά συγγενείς και ενδιαφερόταν διά τον καθένα. Την επομένην αναχώρησις διά Δράμαν, 3 μ.μ., ευρίσκομαι εκεί· κατερχόμενος πηγαίνω εις το Ξενοδοχείον «Καβάλα», κατευθύνομαι εις την πόλιν με όλον μου το χρηματικόν ποσόν, 25 δραχμάς. Η ζωή πολύ φθινή· ψωμί 5 δραχμάς η οκά, γενικώς με 25 δραχμάς ένας άνθρωπος επερνούσε πολύ καλά.

Η εργασία την οποίαν θα ανελάμβανον ήτο έτοιμη, δωμάτιον διά ύπνον έτοιμον. Το πρωί αναλαμβάνω εργασίαν: το πρατήριον άρτου διά τους Δημοσίους Υπαλλήλους Δράμας, υπό την επίβλεψιν των Π. Ψυνοπούλου και Ιωάννη Τσάρα. Παρελάμβανα 100 οκάδες ψωμί από το αρτοποιείον Γ. Ποζιώτη και ήρχοντο οι Δημόσιοι Υπάλληλοι, οι κατέχοντες δελτίον, και ελάμβανον 100 δράμια άρτον το άτομον. Κάθε Σάββατον παρέδιδα λογαριασμόν εις το αρτοποιείον. Μετά δίμηνον ιδρύεται και Λέσχη Δημοσίων Υπαλλήλων μετά εστιατορίου άνωθεν του οικήματος· τότε αναλαμβάνω και εκεί εργασίαν ως σερβιτόρος. Είμεθα τέσσαρες το όλον: μάγειρος, μία γυναίκα, ένα παιδί και εγώ. Διήρκησε η εργασία μέχρι Ιουλίου, περί τους τέσσαρας μήνας· επεράσαμε ζώην καλήν, φαγητόν καλόν, ανάπαυσιν, λίγα τυχερά, συνάμα έπαιρνα και μισθόν 600 δραχμάς τον μήνα.

Αφού ήμουν αρραβωνιασμένος εις την πατρίδαν μου, τα έβαλα όλα επί τάπητος: πώς θα μεταβώ εις την πατρίδαν μου διά την τέλεσιν των γάμων μου, αφού προηγουμένως ετοιμάσω παν ό,τι μου χρειάζεται διά τον εαυτόν μου και διά το χωριό, να πάω σαν άνθρωπος. Αρχισα σιγά–σιγά: εσώρουχα, παπούτσια, κάλτσες και παν ό,τι χρειάζεται ο ζων άνθρωπος. Πρώτον έστειλα 200 δραχμάς εις την μητέρα μου κάθε μήνα, 300 έβαζα εις το Ταμιευτήριο, τα δε υπόλοιπα διά ατομικήν μου

χρήσιν. Ούτε καφενεΐα ούτε συναναστροφές· αλλά δυστυχώς η νεότης δεν κρύπτεται. Ήμουν ακριβώς 27 χρονών, ζωή και φαγοπότι εις το ζενίθ. Ντροπή μου είναι αυτό που γράφω: είχα τέσσαρας γυναΐκας, δύο δούλες, μίαν Τουρκάλα και μίαν άκληρον. Όλας αυτάς ικανοποιούσα διαδοχικώς· σας ορκίζομαι, διά όλας δεν εξώδενσα ούτε μίαν δεκάραν. Όλαι αυταί μοι έδιδαν φαγητόν, χρήματα, πλην της Τουρκάλας, την οποίαν είχα εις το δωμάτιόν μου επί εν έτος· αυτή μαγείρευε, έπλυνε τα ρούχα. Επέρασα ζωήν καλήν.

Οπότε διαλύεται η λέσχη, άνευ εργασΐας. Είχα αποταμιεύσει 5.000 δραχμάς. Κάθημαι περί τας δεκαπέντε ημέρας άνευ εργασΐας· πηγαίνω εις τον Θεοδ. Ρουμελιώτην, κουβαλών με ένα γαΐδουράκι καπνά, τελειώνει και αυτή η δουλειά. Διορίζομαι επιστάτης εις μίαν χορτοδετικήν μηχανήν εις το Τσάι Τσιφλίκ, μίαν ώραν έξωθεν Δράμας. Κάθημαι περί τας σαράντα ημέρας· ερχόμεθα εις Δράμαν, παραδίδων λογαριασμόν και λαμβάνων ως μισθόν 3.000 δραχμάς ανέξοδες.

Πρώτιστον καθήκον μου ήτο να διατηρώ πάντοτε το δωμάτιόν μου. Συνέρχομαι ολίγον· μετά δεκαπενθήμερον διορίζομαι ως υπάλληλος του Δήμου Δράμας εις τον φόρον εγχωρίων προϊόντων εις την πύλην Δρανόβης, με μισθόν 900 δραχμάς τον μήνα και 300 μηνιαίως από τον βασικόν φόρον, το όλον 1.200. Ήρχισα αναλαμβάνων καλλιτέραν κατάστασιν, συντηρούμενος πολύ καλλίτερα και συμπληρών τας ελλείψεις μου.

Τον μήνα Αύγουστον απολύεται η κλάσις του 1919, εις ην υπηρετεί ο αδελφός μου Σταύρος. Λαμβάνων επιστολήν ότι ήλθεν εις το χωριό και μένει άνευ εργασΐας και ζητεί την γνώμην μου τι να κάμει, του γράφω: «ελθέ Δράμαν». Έρχεται Οκτώβριος, Νοέμβριος, Ιανουάριος και Φεβρουάριος χωρίς εργασΐαν ο Σταύρος. Λογάριασα τι χρειάζεται να συντηρηθεί ένας άνθρωπος επί τετράμηνον· τέλος, όλα υπομονή.

Αφικνεΐται η ΙΧ Μεραρχία εις Δράμαν, συνάμα και το 3/4 Ευζώνων, εις το οποίον έδρεψα δάφνας. Κατορθώνω να έρχεται να ψωνίζει οψώνια από το πρατήριόν μας, το οποίον ιδρύσαμε ημείς οι δύο, και εις Δραμηνός, Αγοραστός Αγοραστού. Ήρχισε δουλειά καλή καθ' εκάστην. Εγώ μετέβαινα εις το Σύνταγμα, ερωτών τι συσσίτιον έχουν διά αύριον· αμέσως πηγαίναμε εις την αγοράν, τα προμηθευόμεθα, και έτσι με λίγα κεφάλαια και καθημερινήν κατανάλωσιν επηγαίναμε καλά. Διήρκησε τέσσαρας μήνας η δουλειά αυτή, εγώ παραμένων ως υπάλληλος του φόρου.

Οπότε έρχομαι εις την απόφασιν να μεταβώ εις την πατρίδαν μου διά την τέλεσιν των γάμων μου, κάμνων το γαμπριάτικον κοστούμι και ό,τι άλλο είχα έλλειψιν. Είχον εις το πορτοφόλιόν μου (1923) δώδεκα χιλιάδας πεντακοσίας δραχμάς. Την 21ην Ιουνίου αναχωρώ διά το

χωριό. Διέρχομαι από Λαμίαν να ιδω τους θείους μου, οι οποίοι μας άφησαν έρμιαια της τύχης μας· με υπεδέχθησαν με χαράν, καθ' όσον από ό,τι ήμουν καλός έγινα καλλίτερος. Μου είπαν να πάμε εις το σπίτι των· τους λέγω ότι η Λαμία έχει και ξενοδοχεία ύπνου και φαγητού και μη νομίσητε ότι ο καθείς θα πάη χαμένος. Υγεία να έχει και παραπέρα ζει καλλίτερα.

Τηλεγραφώ του Αθ. Παπαθανασίου εις τον Πειραιά να με υποδεχθεί εις τον σιδηροδρομικόν σταθμόν και ομού την επομένην αναχωρούμε διά Ιωάννινα, όπου μας ανέμενεν η μητέρα μου μετά των αδελφών μου Γεωργίου και Παναγιώτου και ο ιερεύς Παπαγεωργάκης. Συμπληρώνουμε τας ελλείψεις διά τον αναμενόμενον γάμον, συνάμα ψωνίζων και το νυφικόν της μελλούσης συζύγου μου, και αναχωρούμε διά το χωριό....»

12. Γάμος – εγκατάσταση στο χωριό – οικογενειακές υποθέσεις

(1923)

Με την τέλεση του γάμου του, ο Κώστας Μαστοράκης εισέρχεται συνειδητά σε μια νέα φάση ζωής. Η ενότητα αυτή αποτυπώνει τη μετάβαση από την ατομική περιπλάνηση στην οικογενειακή ευθύνη, καθώς και την ενεργό εμπλοκή του στις υποθέσεις της οικογένειας και του συγγενικού περιβάλλοντος.

«...Τώρα εισέρχομαι από τον νεανικόν μου και παιδικόν βίον εις τον βίον του εγγάμου. Την 1ην Ιουλίου ήλθαμε εις το χωριό, βρίσκω σωρείαν χρεών, Γεώργιον Δέσπον, Παπαθανασάκην, Χρ. Κοντόν, περί τας 2.000 δραχμάς, τας οποίας και πληρώνω.

Την 7ην Ιουλίου τελώ τους γάμους μου. Γλέντια καλά, προσκεκλημένοι αρκετοί· εκάθησαν εις την τράπεζαν 120 άτομα, πράγμα το οποίον με ευχαρίστησε πολύ. Πρώτον είχα όλας τας ετοιμασίας και επεθύμουν να διασκεδάσωμεν καλά. Γλέντι μέχρι πρωίας, όργανα, ο περιβόητος Ζάπας. Εξώδευσα τότε μόνον εις τα όργανα 1.500 δραχμάς και ίσα με 3.000 δραχμάς όλα τα έξοδα του γάμου.

Κάθησα εις το χωριό Ιούλιον, Αύγουστον και Σεπτέμβριον. Εις όλα τα πανηγύρια, γάμους και διάφορα γλέντια εγώ μπροστά. Ήρχισε δριμιτάτη αλληλογραφία μεταξύ εμού, μητρός και αδελφού Σταύρου. Η μητέρα μου, αφού εσιγούρεψε εμένα, εφρόντιζε παντί σθένει να παντρέψει και τον άλλον. Ήθελε να λάβη ως νύμφην του Γεωργίου Δημολίκα την Ευανθίαν.

Εγώ τους είπα ότι δεν αναλαμβάνω την υπόθεσιν αυτήν, διότι θα μας χαλάσει, και στο τέλος, όπως και έγινε. Τέλος, μετά μακρών συζητήσεων και λογομαχιών, τελειώνουμε το συνοικέσιον, επισφραγισθέν διά τραπεζίου γενομένου εις την οικίαν της νύμφης. Εις την τράπεζαν παρεκάθησαν περί τα πενήκοντα πρόσωπα, δορίζοντες ο καθείς τα δώρα εις την νύμφην, λαμβάνοντες την αρραβώνα.

Μετά δύο μήνας αναχωρώ διά Δράμαν».

13. Δράμα – επαγγελματικές αποτυχίες και ρήξεις

(1923–1926)

Η αναχώρηση για τη Δράμα ανοίγει μια δύσκολη περίοδο επαγγελματικών προσπαθειών και συνεργασιών που δεν ευοδώνονται. Η ενόητα αυτή αποτυπώνει τη σύγκρουση προσδοκιών και πραγματικότητας, τις ρήξεις με συγγενικά και φιλικά πρόσωπα και τη βαθμιαία οικονομική εξάντληση, πριν από μια νέα αναγκαστική ανασύνταξη.

«..Μετά δύο μήνας αναχωρώ διά Δράμαν. Είχα αποσκευάς πολλές: δύο δοχεία βούτυρον διά Δράμαν, μίαν μηχανήν διά Θεσσαλονίκην και τα πράγματά μου. Όλοι μαζί, εγώ, η σύζυγος και η μητέρα, εις Ιωάννινα. Εκεί εκάθησαμεν μίαν ημέραν, αποχαιρετώμεθα και αναχωρώ διά τον προορισμόν μου, Ιωάννινα, Φιλιππιάς, Πρέβεζα, Πειραιά – Αθήναι – Λαμία – Θεσσαλονίκη – Δράμα.

Φθάνων εις Δράμαν, παρ' ότι τους άφησα εργασίαν στρωμένην και καλήν, είχε άλλος μυαλό και τους την επήρε. Εκείνος έτρωγε το κρέας, ο Σταύρος και ο Αγοραστός έτρωγαν τα κόκκαλα. Ερείπια, χρέη, κακομοιριές. «Σταύρο», του λέγω, «τι γίνεται εδώ;» Μου λέγει ότι εκείνος, κατόπιν δημοπρασίας ολιγοτέρας, κατεκυρώθησαν εις αυτόν. Κατά την γνώμην μου, δεν ήτο αυτό· ο μεν Αγοραστός αρραβωνιασμένος, περιουσίαν, ιδιαιτέρως μεσιτικόν γραφείον, δεν είχε ανάγκην· ο δε Σταύρος ανεκατεύθη με κάτι κοκότες και εδαπανήθησαν όλα τα χρήματα. Έτσι και οι δύο έμειναν άνευ εργασίας.

Απ' εδώ και από εκεί διορίζομαι επιστάτης εις τον εποικισμόν εις την Σενίτσαν, και ο Σταύρος μεταβαίνει εις Καβάλαν εις το κατάστημα σιδηρικών Αδελφών Ρακιντζή. Χειμώνα και καλοκαίρι εις την υπηρεσίαν αυτήν επέρασα καλά...»

Ο Κώστας Μαστοράκης (δεξιά), με τη σύζυγό του Όλγα Ράπτη-Μαστοράκη και τον αδελφό της Ιωάννη Ράπτη (αριστερά). Πηγή: Αρχείο κ. Σταύρου Μαστοράκη.

14. Ανασυγκρότηση – σταθερή εργασία – οικογένεια

(1926–1930)

Μετά τις πρώτες επαγγελματικές αποτυχίες και τις ρήξεις στη Δράμα, ακολουθεί μια περίοδος σταδιακής ανασυγκρότησης. Η ενότητα αυτή

σηματοδοτεί την επαναφορά σε σταθερή εργασία, τη βελτίωση των οικονομικών συνθηκών και τη συγκρότηση της οικογενειακής ζωής, με κορύφωση τη γέννηση του πρώτου παιδιού.

«...Πηγαίνοντας εις Δράμαν, καλό να έχει πάντοτε στη ζωή του ο Τάκης Ψυνοπούλος, με διορίζει εις τον Φόρον Φωτισμού και Καθαριότητας επόπτην, με μισθόν 3.000 δραχμάς τον μήνα. Ανασυγκροτούμαι και φέρνω την πολυβασανισμένην σύζυγόν μου Ολγαν, συνεχίζων την εργασίαν μου με απεριγράφτον και πρωτοφανή ζήλον, ίνα βγάλω όλα τα παλαιά σπασμένα.

Έρχομαι εις την προτεραίαν αρχίζων, κάμνων ρούχα και παπούτσια, τόσον δι' εμέ όσον και διά την σύζυγόν μου. Εκεί, κατόπιν οκταμήνου, μας εγεννήθη ο α' θεός μας, ο μετέπειτα ονομασθείς και βαπτισθείς εις Χουλιαράδες Αντώνιος.

Παραμείναμεν επί τριετίαν εις Δράμαν.»

15. Επιστροφή στο χωριό – οικονομική εξάντληση – νέα φυγή

(1930–1933)

Παρά τη σχετική σταθερότητα που είχε επιτευχθεί στη Δράμα, η πίεση για επιστροφή στο χωριό οδηγεί σε νέα οικονομική αιμορραγία και αδιέξοδο. Η ενότητα αυτή καταγράφει την εξάντληση των αποθεμάτων, την αίσθηση εγκλωβισμού και την ανάγκη για ακόμη μία φυγή, ως μόνη διέξοδο επιβίωσης.

«...Αλλά δυστυχώς αι γυναίκες της πατρίδος μας, αν δεν έχουν το τσαπί εις τα χέρια και την τριχιά εις τον λαιμόν, δεν ησύχαζον. Μου έφαγε τα αυτιά: «πάμε στο χωριό». Καθημερινώς σπαράζει εις τα κλάματα, επικλήσεις και τόσα άλλα. Αναγκάσθηκα και την παίρνω μετά του θείου μου μίαν και δύο φορές εις την πατρίδα.

Εκεί ο πατρικός μας νονός εβάπτισε τον θεόν μας, ονομάσας αυτόν Αντώνιον. Καθήσας εις την πατρίδα επί τέσσαρας μήνας σχεδόν, εξώδευσα όλας τας οικονομίας μου εις την αισχράν αυτήν, λεγομένην πατρίδα μας.

Λοιπόν, δεν απέμεινε άλλη διέξοδος. Το ταξείδιον: πού να κατευθυνθώ και τι να κάμω, αδέκαρος. Συνσκέπτομαι μετά του Ιωάννου Κ. Μπινέκου, μου λέγει: «να πάμε εις τον Πειραιά». Πράγματι, την επομένην, 12 Δεκεμβρίου, εν χιονί, αναχωρούμε διά Πειραιά...»

16. Πειραιάς – Άρτα – αγώνας επιβίωσης

(1933–1939)

Η αναχώρηση για τον Πειραιά και κατόπιν για την Άρτα εγκαινιάζει μια από τις πιο σκληρές περιόδους της ζωής του συγγραφέα. Διαδοχικές, βαριές και συχνά ταπεινωτικές εργασίες, συνεχείς μετακινήσεις και πλήρης οικονομική επισφάλεια συνθέτουν έναν αγώνα καθημερινής επιβίωσης, μακριά από κάθε αίσθηση σταθερότητας.

«...Πράγματι, την επομένην, 12 Δεκεμβρίου, εν χιονί, αναχωρούμε διά Πειραιά. Εκεί συναντώ τον Αθανάσιον Παπαθανασίου και αναλαμβάνω εργασίαν κουλουροπώλης, επί τριετίαν, άνευ ουδενός αποτελέσματος· επάγγελμα μικρόν, έξοδα πολλά.

Αναγκάζομαι πάλιν διά την πατρίδα. Οπότε πηγαίνω με τους κτίστας εις Γραμμενοχώρια επί τεσσαρακονθήμερον, αλλά δυστυχώς αυτή η δουλειά δεν ήτο διά εμέ.

Γίνομαι ταχυδρόμος Χουλιαράδες – Πράμαντα επί εξάμηνον. Ψωμί και αυτό· μην τα ρωτάς. Πρωί Πράμαντα, βράδυ Χουλιαράδες.

Πάλιν ήχθην εις την απόφασιν να φύγω διά την Άρταν. Συννενοούμε μετά της συζύγου μου ότι θα φύγω πρωί–πρωί. Παραδίδων τον σάκκον του ταχυδρομείου, δεν λέγω εις κανέναν τίποτε πού θα κατευθυνθώ. Αποχαιρετώ τα παιδιά μου καθ' ύπνον και φεύγω κρυφά: Χουλιαράδες, Φράστανα, Κορίτσιανα, Πέντε Πηγάδια, Κομποτινάδες, Άρτα.

Εις την Άρταν, όπου ήλθα, έτυχον φιλοξενείας από τον συγχωριανόν μου Γεώργιον Θεοδώρου. Τι εργασία να κάμω, άγνωστος εις μέσον αγνώστων; Την πρώτην ημέραν πηγαίνω εις τον Κωνσταντίον Μάρκαν, σκάπτω τον κήπον του με 60 δραχμάς και ένα κουτί σιγάρα. Μετά τρεις ημέρας πηγαίνω και ραβδίζω κάτι βελανίδια. Την δε Κυριακήν μεταφέρομεν ομού μετά του Νίκου Μπασίκα εις το γήπεδον του Παναμβρακικού καρέκλας· εγίνοντο κάτι αγώνες.

Μετά ολίγας ημέρας γίνομαι καροτσέρης εις τον Στέφον Πρέντζαν επί τεσσαράκοντα ημέρας. Θα έμενα πάντοτε εις την δουλειάν αυτήν, αλλά δυστυχώς ήμουν αρχάριος και ηναγκάσθην να εύρω άλλην εργασίαν.

Εργάζομαι εις τον δρόμον από Μοχούστι εις Άγιον Γεώργιον. Τελειώνει και αυτή, και καλοκαίρι χάλια, αδιόρθωτα· δωμάτιον πουθενά, χάνι εις χάνι, ψήρα άφθονη, λέρα το όμοιον.

Φαίνεται ότι ο Θεός με ελυπήθη. Πηγαίνω εις το Πρακτορείον Αυτοκινήτων και εκεί, κούτσα–κούτσα, χάρις εις τας γραμματικές μου γνώσεις, αναλαμβάνω την μεταφοράν ταχυδρομείου από αυτοκίνητα εις

Ι.Ι.Ι. και τανάπαλιν, συνάμα αποθηκάριος, βοηθός σταθμάρχου και κλητήρ εις την Διεύθυνσιν.

Οπωσδήποτε, καλή αυτή η δουλειά. Παρέμεινα επί τετραετίαν, ιδρύων εις το τέλος και πρατήριο βενζίνης, ιδίας σκέψεως και τη βοήθεια του κουμπάρου μου Μιχαήλ Εξάρχου. Επήγαινα πολύ καλά....»

17. Πόλεμος – Κατοχή – οικονομική καταστροφή

(1940–1944)

Ο πόλεμος και η Κατοχή ανατρέπουν βίαια κάθε προσπάθεια σταθεροποίησης. Η ενότητα αυτή καταγράφει την απόλυτη οικονομική καταστροφή, τις στερήσεις, την πείνα και τις αγγαρείες, αλλά και την προσπάθεια διατήρησης της οικογένειας εν μέσω γενικευμένης αποσύνθεσης της κοινωνικής ζωής.

«...Την 19ην Απριλίου γίνεται βομβαρδισμός της Άρτας και όλα οι οικονομίες μου και τα υπάρχοντά μου ετάφησαν υπό τα ερείπια του σταθμού. Επαθον ζημίας τας εξής: σαράντα δοχεία βενζίνης, διακόσια δοχεία κενά, γράσο, έλαιον, στουπί αυτοκινήτων και τόσα άλλα εργαλεία. Ουδέν διεσώθη. Ακρίβεια ζημιών 29.000 δραχμαί προπολεμικάί.

Πάλιν αδέκαρος γίνομαι εφημεριδοπώλης. Αφικνούνται οι Ιταλοί. Μεταβαίνω εις το χωριό μετά της οικογενείας μου, παραμένων επί είκοσι ημέρας, και πάλιν διά την Άρταν.

Εφημεριδοπώλης, παντός είδους μεταφοραί. Τότε άρχισαν τα μεγάλα βάσανα: αποκλεισμός, ψωμί με το δελτίον, εις την αγοράν τίποτε, φαγώσιμα μηδέν, μαύρη αγορά εις το ζενίθ. Σπρώχναμε ημέρας με τα στανιό. Άρχισαν θάνατοι.

Οι Νώντας Θ. Ράπτης και Αθανάσιος Ι. Παπαγεωργάκης, άπαντες δι' εξόδων μου, και από τους οικείους των δεν έλαβον ούτε μίαν δεκάραν. Μάλιστα διά τον Θεοχάρην Ράπτην επλήρωσα και εγγύησιν 30.000 δραχμών. Πάνε και αυτά, πάνε και άλλα, τα οποία η μεγάλη μου καλοσύνη με έφερε εις το σημείον εις το οποίον ευρίσκομαι, δηλαδή εις πλήρη εκτροχιασμόν.

Δόξα τω Θεώ, η οικογένειά μου ευρίσκεται σώα, καίτοι υπέφερον πολλά εξ αιτίας μου. Πηγαίνω εις το μαγειρείον Παπαγιάννη ως νεροφόρος και συνάμα ολίγον σερβιτόρος επί διετίαν.

Άρχισε η κατάρρευσις του Άξονος. Έρχονται το Ε.Δ.Ε.Σ., με αγγαρεύουν σχεδόν επί τρίμηνον. Γίνεται ο εμφύλιος πόλεμος. Εισέρχονται εις

Άρταν το Ε.Α.Μ. και τα συναφή, άλλη αγγαρεία επί τρίμηνον. Γίνεται η συμφωνία της Βάρκιζας.

Η Άρτα μετά τον βομβαρδισμό (Β' Παγκόσμιος Πόλεμος). Πηγή: Ιδιωτικό αρχείο Γ. Σιούλα.

18. Γυρολόγος – επιμονή – οικογενειακή δικαίωση (1945–1949)

Μετά τον πόλεμο, την Κατοχή και την πλήρη οικονομική εξάντληση, ο συγγραφέας ξεκινά από το μηδέν. Με ελάχιστα μέσα, αλλά με πείσμα και οικονομία, κατορθώνει να συντηρήσει την οικογένειά του, να μορφώσει τα παιδιά του και να αποκαταστήσει στοιχειωδώς τη ζωή του. Η ενότητα αυτή λειτουργεί ως ήρεμος απολογισμός μιας ζωής γεμάτης δοκιμασίες.

«...Μετά την συμφωνίαν της Βάρκιζας, άνευ εργασίας και άνευ χρημάτων, αρχίζω την γυρολογικήν ανά τα χωριά της Άρτης με κεφάλαιον δέκα κουτία σπύρτα, ένα σακκί κενόν και μισήν οκάν

πετρέλαιον. Σιγά-σιγά γνωρίζομαι με τους κατοίκους των χωριών και συνεχίζω την γύραν έως το 1949.

Ολην αυτήν την περίοδο πραγματικώς εχόρτασε η οικογένειά μου ψωμί και ντύσιμο. Διόρθωσα και την οικίαν μου εις το χωριό. Ετελείωσα τον υιόν μου Αντώνιον εκ του Γυμνασίου Άρτης, τον Χαρίλαον κουρέα, τον δε Σταύρον φοντήρην (γαζωτήν).

Και αυτά όλα χάρις εις την οικονομίαν, την υπομονήν μου και την επιμονήν συνάμα, και χάρις εις τους υπάκουους υιούς μου, συννενοούμενοι και συμμερίζοντες αμφότεροι την λιγοστήν εργασίαν μου.

Παρακαλώ τον Θεόν να μου δίδη υγείαν και τους φίλους που με υποστηρίζουν, ίνα καταβάλω πάσαν προσπάθειαν προς καλυτέρευσιν της ζωής της οικογενείας μας, διότι έχω κούρασιν σωματικήν και πνευματικήν. Αυτά όλα ας τα σκεφθούν και τα τιμήσουν οι υιοί μου, διότι κατόρθωσα με τα ψέματα να τους ανοίξω ολίγον δρόμον διά την μέλλουσαν ζωήν των.

Το 1948 πηγαίνω εις Κομένον ως μάγειρας των κτιστών. Είχα τρεις συνεργάτας εκεί και εκάθησα έξ μήνας.....»

Σημείωμα για τα τελευταία χρόνια (1949–1959)

Για τα τελευταία χρόνια της ζωής του Κώστα Μαστοράκη, το ημερολόγιο σιωπά. Τη συνέχεια συμπληρώνει η μαρτυρία του γιου του.

Ο Μαστοράκης έζησε μέχρι το 1959, συνεχίζοντας να εργάζεται στο ΚΤΕΛ Άρτα-Αθήνα, όπου από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1950 απασχολούνταν ως γραφέας και μεταφορέας, σε ένα δρομολόγιο που συνέδεε την Άρτα με την Αθήνα και που εκείνη την εποχή βρισκόταν στα πρώτα του βήματα, στην οδό Φιλελλήνων της Άρτας.

Το 1958, μια σοβαρή οικογενειακή τραγωδία σημάδεψε τη ζωή του: η σύζυγός του, Όλγα Μαστοράκη, έχασε τη ζωή της στον δρόμο για τα Τζουμέρκα, όταν το λεωφορείο του ΚΤΕΛ στο οποίο επέβαινε έπεσε σε χαράδρα, με πολλές δεκάδες θανάτους από το δυστύχημα να συγκλονίζουν την ευρύτερη περιοχή τα Χριστούγεννα εκείνης της χρονιάς. Η απώλειά της, όπως αφηγείται ο γιος του, τον βύθισε σε βαθιά θλίψη. Ο ίδιος απεβίωσε λίγο αργότερα, το 1959, ολοκληρώνοντας μια ζωή γεμάτη μετακινήσεις, δουλειά και αδιάκοπο αγώνα για επιβίωση.....

Κώστας Μαστοράκης με τα παιδιά του Αντώνη και Χαρίλαο (Θεοχάρη).

Πηγή: Αρχείο κ. Σταύρου Μαστοράκη.

Γενικός σχολιασμός

Το ημερολόγιο–αυτοβιογραφία του Κώστα Μαστοράκη συνιστά ένα σπάνιο τεκμήριο βιωματικής ιστορίας, το οποίο φωτίζει τη ζωή ενός ανθρώπου της ελληνικής υπαίθρου και των πόλεων από τις αρχές του 20ού αιώνα έως τα μεταπολεμικά χρόνια. Δεν πρόκειται για λογοτεχνικό έργο με την αυστηρή έννοια του όρου, αλλά για μια αυθόρμητη, συχνά αποσπασματική, αφήγηση ζωής, γραμμένη με σκοπό όχι τη δημόσια έκθεση αλλά την εσωτερική καταγραφή και τη μεταβίβαση εμπειρίας στις επόμενες γενιές.

Η αξία του κειμένου έγκειται πρωτίστως στην αμεσότητά του. Ο συγγραφέας δεν επιχειρεί να ωραιοποιήσει τον εαυτό του ούτε να αποκρύψει τις αποτυχίες, τις αδυναμίες ή τις αντιφάσεις του. Αντιθέτως, καταγράφει με εντυπωσιακή ειλικρίνεια τις συνεχείς μετακινήσεις, τις αλλεπάλληλες επαγγελματικές δοκιμές, την οικονομική επισφάλεια, αλλά και τις προσωπικές επιλογές που άλλοτε τον δικαιώνουν και άλλοτε τον οδηγούν σε αδιέξοδο. Η αφήγησή του συγκροτεί το πορτρέτο ενός ανθρώπου που κινείται αδιάκοπα, όχι από φιλοδοξία κοινωνικής ανόδου, αλλά από την ανάγκη επιβίωσης.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η μακρά στρατιωτική εμπειρία που περιγράφεται στο ημερολόγιο. Η στρατιωτική ζωή δεν παρουσιάζεται ως πεδίο ηρωισμού ή εθνικής έξαρσης, αλλά ως μια πραγματικότητα γεμάτη κακουχίες, ασθένειες, μετακινήσεις και απώλειες. Ο συγγραφέας καταγράφει με ψυχραιμία γεγονότα κομβικά για τη νεότερη ελληνική ιστορία – Βαλκανικοί Πόλεμοι, Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, Μικρασιατική Εκστρατεία – μέσα από το βλέμμα του απλού στρατιώτη. Η οπτική αυτή προσδίδει στο κείμενο ιδιαίτερη ιστορική αξία, καθώς αναδεικνύει την απόσταση ανάμεσα στη «μεγάλη Ιστορία» και στη βιωμένη εμπειρία των ανθρώπων που την υπέστησαν.

Παράλληλα, το ημερολόγιο λειτουργεί ως άτυπο κοινωνικό χρονικό. Οι αναφορές στην εργασία, στη φτώχεια, στη μετανάστευση εντός της χώρας, στις συνθήκες ζωής στις πόλεις και στα χωριά, αλλά και στην Κατοχή και τον Εμφύλιο, σκιαγραφούν με σαφήνεια τις συνθήκες μέσα στις οποίες διαμορφώθηκε η ζωή μεγάλου μέρους του ελληνικού πληθυσμού. Ο συγγραφέας δεν αναλύει τα γεγονότα πολιτικά· τα καταγράφει μέσα από τις συνέπειές τους στο σώμα, στην εργασία και στην οικογένεια.

Κεντρικός άξονας του κειμένου είναι η έννοια της ευθύνης. Παρά τις περιόδους περιπλάνησης και προσωπικής αστάθειας, ο Κώστας Μαστοράκης επιστρέφει διαρκώς στην υποχρέωση απέναντι στην οικογένεια. Η επιμονή του να εξασφαλίσει τροφή, στέγη και μόρφωση για τα παιδιά του, ακόμη και με τα πιο στοιχειώδη μέσα, συγκροτεί το ηθικό υπόβαθρο της αφήγησης. Το ημερολόγιο δεν κλείνει με επιτυχία ή κοινωνική καταξίωση, αλλά με έναν ήρεμο απολογισμό: την αίσθηση ότι, παρά τις αποτυχίες, το καθήκον εκπληρώθηκε.

Από φιλολογική άποψη, το ενδιαφέρον του κειμένου δεν εντοπίζεται μόνο στα γεγονότα που αφηγείται αλλά κυρίως στον τρόπο με τον οποίο αυτά καταγράφονται. Η γλώσσα, η σύνταξη και η μορφή του λόγου αποτελούν συστατικά στοιχεία της μαρτυρίας και όχι ουδέτερο μέσο διατύπωσης του περιεχομένου.

Απέναντι στο ερώτημα γιατί το κείμενο δεν μεταφέρθηκε στη σύγχρονη καθημερινή γλώσσα, πρέπει να διευκρινιστεί ότι η επιλογή αυτή δεν αφορά την αναγνωσιμότητα αλλά τη φύση της πηγής. Το ημερολόγιο δεν αντιμετωπίζεται ως αφήγηση που χρειάζεται «μετάφραση» για να κατανοηθεί, αλλά ως τεκμήριο στο οποίο το νόημα και η μορφή είναι αδιάσπαστα.

Η γλωσσική μορφή του κειμένου δεν λειτουργεί απλώς ως μέσο μετάδοσης πληροφοριών. Ο τρόπος σύνταξης των προτάσεων, οι επαναλήψεις, οι παρεκβάσεις, οι ασυνέχειες και η περιορισμένη στίξη αποτυπώνουν τον ρυθμό της μνήμης τη στιγμή της καταγραφής και όχι έναν εκ των υστέρων οργανωμένο αφηγηματικό λόγο. Πρόκειται για λόγο που διατηρεί έντονα χαρακτηριστικά προφορικότητας, μέσα από τα οποία διαφαίνεται ο τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας αντιλαμβάνεται και ιεραρχεί την εμπειρία του.

Η μεταφορά του κειμένου σε εξομαλυμένη σύγχρονη γλώσσα θα απέδιδε τα γεγονότα, όχι όμως τη συνείδηση που τα κατέγραψε. Στην περίπτωση αυτή θα προέκυπτε ουσιαστικά ένα νέο κείμενο, γραμμένο από τον επιμελητή, στο οποίο η μαρτυρία θα μετατρέπεται σε αναδιήγηση. Η παρούσα εργασία επιδιώκει το αντίθετο: να φέρει τον αναγνώστη όσο το δυνατόν πλησιέστερα στη φωνή του συγγραφέα και όχι να προσαρμόσει τη φωνή αυτή στις προσδοκίες του σύγχρονου αναγνώστη.

Για τον λόγο αυτό οι επαναλήψεις, οι συντακτικές ασυνέχειες και οι ιδιότυπες γλωσσικές επιλογές διατηρήθηκαν, με περιορισμένες μόνο παρεμβάσεις αναγνωσιμότητας. Δεν αντιμετωπίστηκαν ως ελλείψεις

προς διόρθωση αλλά ως οργανικά στοιχεία της αυθεντικότητας του τεκμηρίου και ως μέρος της ιστορικής του αξίας.

Συνολικά, το ημερολόγιο του Κώστα Μαστοράκη δεν αφηγείται μια «εξαιρετική» ζωή. Ακριβώς γι' αυτό έχει τη μεγαλύτερη σημασία του. Αποτελεί μαρτυρία μιας ζωής κοινής, σκληρής και αδιάκοπα δοκιμαζόμενης, η οποία όμως, μέσα από την επιμονή, την εργασία και την οικογενειακή συνοχή, καταφέρνει να σταθεί όρθια. Ως τέτοιο, το κείμενο αυτό λειτουργεί όχι μόνο ως προσωπική αυτοβιογραφία, αλλά και ως καθρέφτης μιας ολόκληρης εποχής.

Μια ζωή σε δουλειές.....

«Επαγγέλματα εις όλον μου τον βίον....»

Το παρακάτω σημείωμα αποτελεί χειρόγραφο καταγραφή του ίδιου του Κώστα Μαστοράκη, στην οποία απαριθμεί συνοπτικά τα επαγγέλματα που άσκησε σε διαφορετικές φάσεις της ζωής του. Η καταγραφή αυτή λειτουργεί ως προσωπικός απολογισμός εργασιακής διαδρομής και συμπληρώνει την αυτοβιογραφική αφήγηση που προηγήθηκε. Αξίζει να σημειωθεί ότι από το 1950 και μετά ο Μαστοράκης εργάστηκε σταθερά ως υπάλληλος στο ΚΤΕΛ Άρτα-Αθήνα, γεγονός που σηματοδοτεί μια σπάνια περίοδο επαγγελματικής σταθερότητας ύστερα από δεκαετίες συνεχών μετακινήσεων και αλλαγών εργασίας

2. Κατάλογος επαγγελμάτων του Κώστα Μαστοράκη

(όπως καταγράφονται σε χειρόγραφο σημείωμα του συγγραφέα)

A/A	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	ΤΟΠΟΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ
1	Εμπορουπάλληλος	Εν Λαμία	1909 - 1914
2	Γυρολόγος	Εν Λαμία	1913
3	Εμπορουπάλληλος	Εν Αθήναις	1914 - 1915
4	«	Εν Μόλω	1916 - 1917
5	Καστανάς	Εν Πειραιεί	1916
6	Στιλβωτής	Εν Πειραιεί	1916
7	Στρατιώτης	Απ' άκρον εις Άκρον	1917 - 1922
8	Λέσχη Δημ. Υπαλλήλων	Εν Δράμα	1923
9	Καπνάς	Εν Δράμα	1923
10	Χορτοδετική μηχανή	Εν Δράμα	1923
11	Δημοτικός Υπάλληλος	Εν Δράμα	1923
12	Επιστάτης Επικισμού	Εν Δράμα	1924

13	Υπάλληλος Σίγγερ	Εν Ξάνθη	1925
14	Υπάλληλος Σίγγερ	Εν Δράμα	1925
15	Υπάλληλος Ρακιτζή	Εν Καβάλα	1926 - 1927
16	Έμπορος	Εν Μόλω	1927
17	Έμπορος	Εν Λαμία	1928
18	Επόπτης Δημοτ. Φόρου	Εν Δράμα	1929
19	Ενοικιαστής Δημ. Φόρου	Εν Δράμα	1930
20	Γκαρσόνι	Εις Ιωάννινα	1931
21	Κουλουράς	Εις Πειραιά	1932
22	Κτίστης	Εις Τσέργιανην	1933
23	Ταχυδρόμος	Εις Πράμαντα	1934
24	Καραγωγεύς	Εις Άρταν	1936
25	Στιλβωτής	Εις Άρταν	1937
26	29 Κ. Διεύθυνσης	Εις Άρταν	1937 - 1941
27	Μεταφορεύς	Εις Άρταν	1942
28	Εφημεριδοπώλης	Εις Άρταν	1942
29	Μάγειρος	Εις Άρταν	1944
30	Μικροπωλητής	Εις Άρταν	1945 - 1946
31	Στην Ανοικοδόμηση	Εις Άρταν	1947 - 1948
32	Λαϊκή Άρτης	Εις Άρταν	1949
33	Οδοποιία Μπουτ	Εις Άρταν	1950
34	Αναδάσωσης	Εις Άρταν	1950

Η καταγραφή των επαγγελμαμάτων που άσκησε ο Κώστας Μαστοράκης σε όλη τη διάρκεια της ζωής του δεν αποτελεί απλώς έναν κατάλογο εργασιών. Αποτελεί συμπύκνωση μιας ολόκληρης εμπειρίας επιβίωσης. Η συνεχής αλλαγή επαγγέλματος δεν παρουσιάζεται εδώ ως επιλογή ή ως αναζήτηση «καλύτερης καριέρας», αλλά ως αναγκαιότητα, υπαγορευμένη από τις συνθήκες της εποχής, την αστάθεια της εργασίας και την ανάγκη διαρκούς προσαρμογής.

Συχνά γίνεται λόγος για την πολυαπασχόληση και την επαγγελματική ασυνέχεια ως χαρακτηριστικό γνώρισμα της σύγχρονης εποχής. Το σημείωμα αυτό δείχνει ότι το φαινόμενο δεν είναι νέο. Αντιθέτως, για μεγάλες κατηγορίες ανθρώπων του 20ού αιώνα – και ιδίως για όσους δεν διέθεταν περιουσία, σταθερή ειδίκευση ή κοινωνικά ερείσματα – η αλλαγή επαγγέλματος αποτελούσε διαχρονική συνθήκη ζωής.

Στην περίπτωση του Μαστοράκη, η εργασία δεν συγκροτεί ταυτότητα· συγκροτεί συνέχεια. Κάθε επάγγελμα λειτουργεί ως προσωρινό στήριγμα, μέχρι να καταρρεύσει και να αντικατασταθεί από το επόμενο. Η

επαγγελματική αστάθεια δεν είναι ένδειξη αποτυχίας, αλλά μορφή αντοχής. Ένας τρόπος να μένει κανείς όρθιος μέσα σε έναν κόσμο που δεν προσφέρει σταθερότητα.

Το σημείωμα αυτό, γραμμένο χωρίς σχόλια και χωρίς συναισθηματική φόρτιση, αποτυπώνει τελικά κάτι βαθύτερο από μια ατομική διαδρομή: μια ιστορική πραγματικότητα που συχνά ξεχνιέται, όταν μιλάμε για την «επισφάλεια» ως φαινόμενο αποκλειστικά σύγχρονο.

Από τότε στο σήμερα

Η ανάγνωση του ημερολογίου του Κώστα Μαστοράκη μας οδηγεί αναπόφευκτα σε σύγκριση με τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, όχι με στόχο τη νοσταλγία ή την ηθική αξιολόγηση, αλλά για να φωτιστούν ορισμένες σταθερές που διαπερνούν τον χρόνο. Η συνεχής μετακίνηση, η εργασιακή αστάθεια και η ανάγκη επανεκκίνησης της ζωής δεν αποτελούν αποκλειστικά φαινόμενα της εποχής μας. Στην περίπτωση του Μαστοράκη, η αλλαγή τόπων και επαγγελμάτων δεν συνιστά επιλογή αυτοπραγμάτωσης, αλλά απάντηση σε διαρκή αδιέξοδα. Η εργασία δεν βιώνεται ως «καριέρα», αλλά ως μέσο επιβίωσης και διατήρησης της οικογενειακής συνοχής.

Σήμερα συχνά διαπιστώνουμε ότι οι νέοι αναγκάζονται να μετακινηθούν, να αλλάξουν επαγγελματική πορεία ή να φύγουν στο εξωτερικό. Αν και οι συνθήκες ζωής έχουν μεταβληθεί σημαντικά, η εμπειρία της αβεβαιότητας παραμένει. Τότε, η φυγή ήταν καθαρά ανάγκη· σήμερα κινείται ανάμεσα στην ανάγκη, την επιλογή και το αίσθημα αδιεξόδου. Η βασική ομοιότητα δεν βρίσκεται στις μορφές της κινητικότητας, αλλά στο γεγονός ότι, και στις δύο περιπτώσεις, η σταθερότητα δεν θεωρείται δεδομένη.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζεται η στρατιωτική θητεία. Στο ημερολόγιο, η στράτευση εντάσσεται οργανικά στη ζωή του συγγραφέα και αντιμετωπίζεται ως αυτονόητη υποχρέωση. Δεν εξιδανικεύεται ούτε δραματοποιείται, αλλά γίνεται αποδεκτή ως μέρος μιας συλλογικής πραγματικότητας που δεν τίθεται υπό διαπραγμάτευση. Στη σημερινή κοινωνία, αντίθετα, η ίδια υποχρέωση συχνά βιώνεται ως ατομικό βάρος ή ως τυπική διαδικασία, γεγονός που αντανακλά μια ευρύτερη μετατόπιση από το συλλογικό προς το ατομικό πλαίσιο ευθύνης.

Η στάση αυτή γίνεται ακόμη πιο εμφανής στον τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας περιγράφει τις μετακινήσεις και τις επιχειρήσεις. Παρά τις

στερήσεις και τον διαρκή κίνδυνο, η εμπειρία της θητείας δεν αποτυπώνεται μόνο ως δοκιμασία αλλά και ως άνοιγμα του ορίζοντα. Οι πορείες, οι σταθμοί και οι πόλεις καταγράφονται με λεπτομέρεια που θυμίζει οδοιπορικό, ενώ η επαφή με νέους τόπους φαίνεται να λειτουργεί ως αντιστάθμισμα των κακουχιών. Σε ένα περιβάλλον όπου τα ταξίδια ήταν για τους περισσότερους οικονομικά και κοινωνικά απρόσιτα, η στρατιωτική υπηρεσία αποτελούσε συχνά τη μοναδική δυνατότητα γεωγραφικής εμπειρίας και προσωπικής διεύρυνσης.

Η οπτική αυτή δεν αναιρεί τη σκληρότητα της εμπειρίας· δείχνει όμως ότι ο πόλεμος βιώνεται μέσα σε ένα διαφορετικό πλαίσιο προσδοκιών. Ο κίνδυνος δεν προβάλλεται ως εξαίρεση μιας φυσιολογικής ζωής, αλλά ως μέρος μιας συλλογικά αποδεκτής πραγματικότητας. Γι' αυτό και οι περιγραφές συνυπάρχουν με έναν τόνο σχεδόν περιηγητικό: ο συγγραφέας απαριθμεί τόπους, διαδρομές και εικόνες με τρόπο που μαρτυρεί όχι μόνο την αντοχή αλλά και την περιέργεια του ανθρώπου που μετακινείται.

Σε αντίθεση με τη σύγχρονη εμπειρία, όπου η στρατιωτική θητεία εντάσσεται σε έναν βιογραφικό σχεδιασμό με κυρίως ατομικά κριτήρια, για τον άνθρωπο των αρχών του 20ού αιώνα αποτελούσε συχνά την πρώτη και μοναδική επαφή με έναν ευρύτερο κόσμο. Έτσι εξηγείται γιατί η ίδια εμπειρία μπορεί να καταγράφεται ταυτόχρονα ως κακουχία και ως «περιήγηση»: όχι ως άρνηση του κινδύνου, αλλά ως τρόπος νοσηματοδότησης μιας υποχρεωτικής δοκιμασίας μέσα από τα λίγα στοιχεία διεύρυνσης που αυτή προσέφερε.

Τέλος, εκείνο που διατρέχει το ημερολόγιο και αποκτά ιδιαίτερη σημασία στο σήμερα είναι η έννοια της αντοχής. Δεν πρόκειται για ηρωισμό ούτε για αφήγηση επιτυχίας, αλλά για μια σταθερή επιμονή χωρίς εξιδανίκευση. Η ζωή δεν παρουσιάζεται ως γραμμική πορεία προόδου, αλλά ως διαδοχή δοκιμασιών, αποτυχιών και επανεκκινήσεων. Μέσα από αυτή τη σιωπηλή επιμονή, καλούμαστε να αναστοχαστούμε τι σημαίνει σήμερα εργασία, ευθύνη και αξιοπρέπεια — όχι ως αφηρημένες αξίες, αλλά ως βιωμένες πρακτικές.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα Ι

Πρώτη σελίδα του χειρόγραφου ημερολογίου

1

Εξό παρόν αυτό βιβλίον διέσω χρόση
ίδιοχείρις τόν βιογραφικόν μου βίον ὅν ἐξέφρασα
σκέ 46 χρόνια ἄριστα ἄγω. - μίαν προσοχήν θύω ὁ
ὀμοδί γὰ ἐδὴ καὶ σφιστικῶς. Ἰ. Χαρολάσης

Ἐγεννήθημι σὲ χερσίον Χουσιάρου - Ἰ-
ωαννίτου σκέ 1896 ἐν Πατρὶν Ἀνωτέρω καὶ μετὰ
Μαίνας ὅση ἡ οἰκογενεὴ μου ἀποτελεῖτο ἐν τῷ
Πατρὶν καὶ μετὰ καὶ ἔσταν ἡ ὄση ἀδελφῶν ἡτοί.
Ἰωάννου, Λεάντου, Μαρίας, Οὐρανίας, Γεωργίου
καὶ Βασίλειον ἡ ἀδελφῶν καὶ Παταχίου.

Εξό 1909 ἐπαρτίσω τὰς σπουδῶν μου ἀκαθῆ
ἐπιπέδοις τῶν ἑλληνικῶν ἡχογῶν ἡ ἡχογραφικῶν
διδάσκασαν εἶσι καὶ διακεκμημένοι διημέριον
Παιδαγωγικόν ἀπὸ τῶν ὁμοίω ἐβήσαν τῶσε ἐξ-
αίτησι ἀπὸ τῶν ἐπιπέδων ἐπὶ τοῖς περὶ
τίαν, καὶ ἐπὸ τῶν τῶν μετὰ μου ἄλλα ὅτι ἡτα.
μελοθῆσαν οὐ γόνε μου γὰ μὲ ἀποσπῆσαν
ὅρη ἀνέρεσι ἐργασίαν, ὅτι οὐκ ἔσταν
ἐπίπεδο ἡ καὶ κατεσάσαν, οὐκ ἔσταν
ἡ Παταχίου ἀδελφῶν ἡ μετὰ μου δια-

#

Παράρτημα II

Χειρόγραφο καταγραφή επαγγελμάτων

(«Επαγγέλματα εις όλον μου τον βίον»)

13
1. Επαγγέλματα εις όλο μου τον βίον

1. Ίεμοροσάκτησι, Ίετ Ποσειά 1909-1914
2. Ίεροαρχος, , 1913
3. Ίεμοροσάκτησι, Αθήναι 1914-1915
4. , , Μωσο 1916-1917
5. Κοισιαιτά, , Περαιώ 1916
6. Λυαβελή, , 1916
7. Λερατιώτης ασ' αέρου εις Αθ.σι 1917-1922
8. Δέσχη δημ. υδακτικής ή Δράμα 1923
9. Κουρά, , 1923
10. Χοροδιδασκ. Μιχαήλ, , 1923
11. Δημοκεία υδακτικής, ,
12. Ίεθιοισία, Ίεθιοισίον, , 1924
13. Ίεθιοισία, Λίγγη, Χαίτη 1925
14. , , Δράμα,
15. , Ραμνί, Καβάλα 1926-1927
16. Ίεμοροσ, Μωσο 1927
16. , , Ποσειά 1928
17. Ίεθιοισία δημοσ. Ίεθου, Δράμα 1929
18. Ίεθιοισία, , 1930

19	Γεωργίου	4	Βυθώνια	1931	
20	Κουζουράς	5	Περαία	1932	
21	Κάλογ	5	Τοργιάμι	1933	
22	Ταχυδρόμος	5	Πράμαδα	1934	
23	Καραγιάνης	5	Άρτσι	1936	
24	Σταθούλης	5	5	1937	
25	29	U. K. Δωδώνη	5	5	1937-1941
26	Μιχαηλίδης	5	5	1942	
27	Γεωργίου	5	5	5	
28	Μακρής	5	5	1944	
29	Μακρής	5	5	1945-1945	
30	Αρσιόπουλος	5	5	1947-1948	
31	Γαϊδάρης	5	5	1949	
32	Όθωνια - Μπούτ	5	5	1950	
33	Αραδίου	5	5	1950	

Τέλος ΚΙΕΠ. ΑΡΤΑ-ΑΘΗΝΑ.

Η εργασία είναι μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Απαγορεύεται η αναδημοσίευση επί χρημάτων και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή σε άλλη διασκευή, σύμφωνα με τον Ν.2387/1920 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/1993 και ισχύει σήμερα) και κατά τη διεθνή σύμβαση της Βέρνης (η οποία έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975), χωρίς τη γραπτή άδεια του συγγραφέα.

ΑΡΤΑ 15.02.2026